

ՀԱՅԿԱՅԵԱՆ
ՀԱՅԿԱՊՈԹՅԱՆ

49.

615

ფ. მახარაძე.

ბიბლიოთეკა
მ. 700
K. 10

91.479.222.3)

423.2

91(041)
2 442

19125

3328

სვანეთი

ახალციხის გამგებლობა

თბილისი — 1925.

ა
ბ
გ
დ
ე
ვ
ზ
ს
ტ
ყ
ჩ
ც
კ
ქ
ღ
წ
ჭ
ხ
ძ
წ
ჭ
ხ
ძ

1957.

ს ვ ა ნ ე თ ი.

I

სვანეთის და სვანების მდგომარეობის შესახებ დღემდისაც ძლიერ იშვიათად თუ ვისმეს ნამდვილი და სწორი წარმოდგენა აქვს. სვანები უხსოვარ დროიდან ჩაეტილი იყვნენ მიუფალ და უზარმაზარ მთებში მდინარეების: **ენგურის** და **ცხენისწყალის** სათავეებში, რომლებიც ამ ადგილებში წარმოდგენენ მეტად ვიწრო ხეობებს.

ყოველივე გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად თავიდანვე უნდა აღვნიშნოთ შემდეგი: სვანეთი შესდგება ორი ნაწილისაგან, რომლებიც როგორც გეოგრაფიულად, ისე რაოდენიმედ ისტორიულადაც, განსხვავდებიან ერთი მეორისაგან. ერთი უფრო დიდი ნაწილი სვანეთისა იმყოფება მდ. **ენგურის** სათავეებში და მას ეწოდება **ზემო სვანეთი**; მეორე ნაწილს კი უჭირავს მდ. **ცხენისწყალის** სათავეები და ის ცნობილია **ქვემო სვანეთის** სახელწოდებით. ზემო სვანეთს ჰყოფენ ქვემო სვანეთიდან საკმარისად დიდი ყინულიანი მთები (ლაჰლა, ღვადარაში, ღურბი, ლატფარი და სხვ.). ქვემო სვანეთი აკრავს ლეჩხუმის მაზრას, რომელთანაც მას მუდმივი ურთიერთობა ჰქონდა და აქვს. რამდენად შედარებით უფრო ადვილი მისადგომი ალავია ქვემო სვანეთი, იმდენად მიუდგომელია ზემო სვანეთი. ენა, ყოფა-ცხოვრება და ზნე ჩვეულებები თითქმის ერთი და იგივეა ორივე სვანეთში, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ზემო სვანეთსა და ქვემო სვანეთს შორის მაინც ბევრი განსხვავებაა. მართალია, უკვე ქვემო სვანეთშიაც აღამიანი გრძნობს თავის თავს დანა-

რჩენი ქვეყნიერებიდან მოწყვეტილად, მაგრამ მხოლოდ ზემო სვანეთში შეიძლება ითქვას, რომ თქვენ მართლაც მოწყვეტილი ხართ ყოველი მხრით ქვეყნიერებას და იმყოფებით სავსებით მკაცრი ბუნების ზეგავლენის ქვეშ. უზარმაზარი ყინულიანი მთები, რომლებიც თითქმის ყოველგან დაჰყურებენ სვანეთის არე-მარეს, თითქო მთელი თავისი სიძლიერით აწვებიან ადამიანს და იმორჩილებენ მას. და მართლაც, როცა უკვირდებით სვანეთის დღევანდელ ვითარებას, თქვენ იმ დასკვნამდე მიდიხართ, რომ აქ ადამიანს ბუნებასთან ბრძოლაში ვერ გაუმარჯვნია, მას ვერ უძლევია ბუნების ძალები, სვანეთის ხალხი უხსოვარ დროიდან თავის ანაბარა დარჩა, და საკუთარი ძალებით მან ვერ შესძლო პირველყოფილ მღვდმარგობისათვის თავი დაეღწია. ხშირად გაიგონებთ, თუ გსურთ საშუალო საუკუნეების ყოფა-ცხოვრებას გაეცნოთ, სვანეთი ინახულებოთ. ეს სავსებით სწორე არაა. საქმე იმაშია, რომ სვანეთის ყოფა-ცხოვრება, სვანეთის კულტურა საშუალო საუკუნეების ყოფა-ცხოვრებაზე და მის კულტურაზე დაბლა სდგას.

საშუალო საუკუნეებში ჩვენ ვხედავთ ქალაქებს, ჩვენ ვხედავთ ხელოსნობის და ხელოსნური წარმოების განვითარებას, ჩვენ ვხედავთ მიმოსვლის და ვაჭრობის განვითარებას, მეცნიერებას, ფილოსოფიას და ხელოვნებას რომ თავი დაეანებოთ. სვანეთმა არ იცის არაფერი ამის მსგავსი: იქ არ ყოფილა არასოდეს ქალაქის და ხელოსნურ წარმოების ნასახი. თქვენ ყოველგან ხედავთ ერთგვარ, ერთფეროვან სოფლებს, თემებს, რომლებიც ერთიერთმანეთის იხლოა, რომლებიც ერთმანეთს გვანან ყველაფერში. სვანეთმა არ იცის ვაჭრობა, იქ ასეთი რამ არასოდეს არ ყოფილა და არც ეხლაა. სვანეთის ხალხმა

ვერ დააღწია თავი საოჯახო წარმოებას; ეს უკანასკნელი იქ არ დაშლილა და არ გადასულა ხელოსნურ წარმოებაში. ამიტომ ყველა დამეთანხმება იმაში, რომ სვანეთის ყოფა-ცხოვრება საშუალო საუკუნეების ყოფა-ცხოვრება სთან შედარებით დაბლა სდგას ამას მოწმობს აგრეთვე ხაგვარეულო წესწყობილების (Родовое начало) და აგრეთვე სისხლის აღების ჩვეულების დაცვა დღემდე.

ერთად ერთი ფაქტი, რომელიც მოწმობს იმას, რომ დღევანდელი სვანეთი წარმოადგენს საშუალო საუკუნეების ყოფა-ცხოვრებას, არის ის, რომ სვანეთი დაფარულია ციხე-კოშკებით, რომ არამც თუ სოფელი, არამედ თითოეული ოჯახი (გვარეულობა), რომელიც შესდგება 20-60 სულისაგან, წარმოადგენს ნამდვილ ციხეს. ამ ციხეების არსებობას დღეს ყოველი აზრი დაკარგული აქვს. ის მოგვაგონებს მხოლოდ წარსულ ცხოვრებას, როცა სვანეთის ხალხი ებრძოდა გარეშე მტრებს; მაგრამ იგივე გარემოება მოწმობს აგრეთვე იმასაც, რომ სვანების ცალკე გვარეულობები იბრძოდნენ ურთიერთ შორისაც; მაშასადამე, ამ ციხე-კოშკების არსებობაც ბოლოს იმას მოწმობს, რომ საგვარეულო წესწყობილება აქ განვლილი კიდევ არ ყოფილა.

მე იმის თქმა მინდა, რომ სვანეთმა თავისი საკუთარი ძალებით ვერ შესძლო პირველყოფილ მდგომარეობისათვის თავი დაეღწია. მან ვერ მიაღწია იმ ეკონომიურ საფეხურამდე, რომელიც ახასიათებს საშუალო საუკუნეების ეკონომიურ ვითარებას. ერთად-ერთი სახელმწიფო, რომელსაც შეეძლო გავლენა ჰქონებოდა სვანეთზე ძველ და საშუალო საუკუნეებში, იყო საქართველო, სახელდობრ იმერეთის სამეფო და სამეგრელოს და აფხაზეთის სამთავროები. მაგრამ მაშინდელი საქართველოს გავლენა სვანე-

თზე გამოიხატა თითქმის მარტო იმაში, რომ იქ შეტანილ იქნა ერთი მხრივ ქრისტიანობა, რომელმაც სვანეთში მეტად პრიმიტიული სახე მიიღო, და მეორე მხრივ ფეოდალური წესწყობილება, ბატონყმური ურთიერთობა.

რამდენადაც ცნობილია და ირკვევა, ბატონყმობამ მეტად სასტიკი სახე მიიღო სვანეთში. ქვემო სვანეთი ეკუთვნოდა თ-დ დადიანებს, სამეგრელოს მთავრებს, და მას ეწოდებოდა **ხადადიანო სვანეთი**. რაც შეეხება ზემო სვანეთს, აქ საქმე ასე მოეწყო: მისი დასავლეთი ნაწილი, დაწყებული ბეროდან, თ-დ დადიშქელიანებმა დაიმორჩილეს, და ამ ნაწილს ეწოდებოდა **ხადადიშქელიანო სვანეთი**. ხოლო ზემო სვანეთის აღმოსავლეთმა ნაწილმა, რომელიც იწყება **ბალის უღელტეხილით** და თავდება **უშგულის** თემით, შეინარჩუნა თავისი თავისუფლება და არ მისცა დადიშქელიანებს გლეხებისათვის ბატონყმური უღელის დაედო კისერზე. ამიტომ ამ ნაწილს სამართლიანად ეწოდებოდა **თავისუფალი სვანეთი**. ეს იყო გამონაკლისი საერთო სურათიდან. სვანეთის დანარჩენ ნაწილებში ფეოდალურ მეშატონეთაგან გლეხების დაჩაგვრა და დანონება უსაზღვრო იყო და ეს გრძელდებოდა ევრედწოდებულ საგლეხო რეფორმის შემდეგაც, რაც სვანეთზე გავრცელებულ იქნა მხოლოდ 1867 წელს. მხოლოდ 1918 წელს, როცა სვანეთამდე, როგორც იყო, ოქტომბრის რევოლუციის ამბებმა მიაღწიეს, სვანეთის გლეხობამ მუსრი გააფლო ფეოდალურ წყობილებას, თავადების: დადიშქელიანების და გარდაფხაძეების ფიზიკური ამოკლევით და მათი ციხე-კოშკების და სასახლეების დანგრევა-გადაწვით. ასე გადაუხადა სვანეთის გლეხობამ თავის მტარვლებს და მჩაგვრელებს, რომლებიც მას რამოდენიმე საუკუნეების განმავლობაში სისხლს სწოვდნენ, როცა მან გან-

თავისუფლება იგრძნო. მან არამც თუ ფიზიკურად გაანადგურა სვანეთის თავადობა, არამედ მოსპო ყოველგვარი გარეგანი გამოხატულებაც კი, რაც მას ძველ ჩაგვრას და მონობას აგონებდა. სვანეთის გლეხობა მსჯელობდა ასე: თუ სადმე კიდევ გადარჩა დადიანების ან დადიშქელიანების მემკვიდრე და თუ თვით სვანეთში კიდევ დარჩა დაუნგრეველი ერთი იმათი სასახლეთაგანი, შესაძლებელი იქნება, რომ ეს მემკვიდრე დაბრუნდეს და კვლავ განახლოს ჩვენზე ბატონობაო. ამ ზომამდე დიდი იყო სვანეთის გლეხკაცობის ზიზღი და აღშფოთება თავისი მჩაგვრელების წინააღმდეგ. მეორე მხრით, ეს მოვლენა თავის თავად დიდად დამახასიათებელია: ის მოწმობს იმას, რომ მართალია სვანეთის ხალხმა დიდი ტანჯვა განიცადა, დიდი ჩაგვრა და მონობა გამოიარა, მაგრამ ამ ჩაგვრამ და მონობამ იგი სამუდამოდ ვერ გასტეხა წელში, საბოლოოდ ვერ მოახრევეინა მას ქედი თავის მტარვალეების წინაშე, რომ სვანეთის გლეხობაში ყველა მის თავზე დატეხილ უბედურებას ვერ აღმოეფხვრა ძლიერი გრძნობა თავისუფალ და ადამიანურ ცხოვრებისა.

როცა მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში საქართველოში სამეფოები და სამთავროები დაიშალენ და გაუქმდენ, რუსეთის თვითმპყრობელობა შეეცადა სხვადასხვა საშუალებებით და ხრიკებით სვანეთის დაპყრობა-დამორჩილებას. მაგრამ ეს ადვილი საქმე არ იყო, მით უფრო, რომ სვანეთის გლეხობას ძალიან აშინებდა რუსეთის ბატონობის დამკვიდრება სვანეთში. მეფის მთავრობას სურდა სვანეთში შესვლა თოფით და ზარბაზნით, ე. ი. ფოზიკური ძალით დამორჩილება, და იგი ანგარიშს არ უწევდა არც სვანეთის გეოგრაფიულ პირობებს და არც სვანეთის გლეხკაცობის თავისებურ ხასიათს,—ეს ხალხი

ხომ ათასოვან წლების განმავლობაში გაურბოდა გარეშე მტრების თავდასხმას და მასზე გაბატონებას. შეიძლება ითქვას, რომ მეფის მთავრობამ სვანეთში ფეხი ვერ მოიკიდა და მისი ზეგავლენა სვანეთის ხალხზე სრულებით ვერაფრით ვერ აღიბეჭდა, თუმცა ეს გავლენა გრძელდებოდა 60 წლის განმავლობაში. არ დარჩენილა არავითარი კვალი ამ ზეგავლენისა. და ეს ასეც უნდა მომხდარიყო, ვინაიდან ორიოდ რუსი მოხელე, რომლებიც სვანეთში დროგამოშვებით მიდიოდნენ და მოკლე ხნის განმავლობაში რჩებოდნენ, ვერავითარ გავლენას ხალხზე ვერ მოახდენდნენ. რუსეთის მთავრობას არ უცდია სვანეთში არა თუ რაიმე კულტურის შეტანა, ან რაიმე საწარმოო დარგის შემოღება, არამედ რაიმე ვაჭრობის შეტანაც კი. ამისათვის საჭირო იყო, უპირველეს ყოვლისა, საეტლე ან საურმე გზის გაკეთება მაინც სვანეთში, ამავე დროს ისეთი სკოლების დაარსება, რომლებიც ხალხს მიიზიდავდნენ. მაგრამ მეფის თვითმპყრობელობას არც ერთი შეეძლო და არც მეორე. მართალია, 1910 წ. კავკასიის მთავრობამ გადასწყვიტა სვანეთში (ჯვარიდან ბეჩომდე) საცხენოსნო გზის გაკეთება და გააკეთეს კიდეც, მაგრამ ამას ოდნავაც არ შეეძლო სვანეთის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება მიმოსვლის მხრით, რადგან ის უვარგისი გამოდგა. ასეთივე ბედი ეწია სასკოლო საქმესაც. 1912—13 წლებში მეფის მთავრობა აკეთებს სვანეთში სკოლებს ერთად ერთი მიზნით: სვანების გასარუსებლად. მასწავლებლებს ნაბრძანები ჰქონდათ: არც ერთი სიტყვა სვანულაზე უნდათ არც ქართულად არც სვანურად. ასეთი პოლიტიკის შედეგი იყო ის, რომ ხალხი ამ სკოლებს არ მიჰყარებია. ერთი სარგებლობა ამ სკოლებმა მოიტანეს მხოლოდ იმ მხრით, რომ სვანეთის სხვადასხვა სოფლებში

აგებული იქნა შეტარებით კარგი შენობები, რომლებიც დღეს შეკეთებულია საბჭოთა ხელისუფლების მიერ და რომლებშიაც მოთავსებულია სკოლები. ამგვარად მეფის თვითმპყრობელობამ ვერ მისცა სვანეთს ვერავითარი საშუალება, რომ ამ უკანასკნელს თავი დაედო პირველყოფილ მდგომარეობისათვის, ვერ მისცა გზა განვითარებისა და წინსვლისაკენ. პირიქით, თვითმპყრობელობის მოხელეების უხეშმა მოქმედებამ სვანები კიდევ უფრო დააშორა კულტურის და განვითარების გზას, კიდევ უფრო გააძლიერა მათში შიში ყოველივე ცვლილების მიმართ, ყოველივე ახლის წინაშე. ერთი სიტყვით, მაშინდელი რუსის მთავრობის გავლენა სვანეთზე ყოველმხრივ უარყოფითი იყო. სვანეთის ცხოვრებაში ადგილი არ ჰქონებია ცვლილებას, ის დარჩა ისევე მოწყვეტილი დანარჩენ ქვეყნებისაგან, დაბეჩავებული და ლატაკი, მიუჟალი, მიუდგომელი, უგზო-უკვლო, როგორიც ის იყო წინედ.

მხოლოდ დიდ და ღრმა რევოლუციას შეეძლო სვანეთში ცვლილება შეეტანა. ჯერ კიდევ 1905 წლის რევოლუციამ ერთ წუთს შეანძრია სვანეთი, მაგრამ ჩქარა რეაქციის მაგარმა სუსხმა გააქარწყლა მისი შედეგი. მხოლოდ 1917 წლ. ოქტომბრის რევოლუციის მიერ ნასროლმა ტალღამ აგრძნობინა სვანეთის გლეხკაცობას ძველი წესწყობილების სამუდამოდ დამსხვრევა და მანაც გასცა ამას შესაფერი პასუხი. გლეხკაცობა განთავისუფლდა, მაგრამ, სამწუხაროდ, მას თავის დროზე არ გამოუჩნდნენ შესაფერი ხელმძღვანელები, და იგი, სწავლა-ცოდნას და განათლებას მოკლებული, დარჩა მირჩენილი თავის საკუთარ ძალებზე. ეს არ იყო კარგი, მით უფრო, რომ სვანეთი ქართველ მენშევიკების მთავრობიდანაც კარგს ვერაფერს მოელოდა. ამის გამო, რა გასაკვირველია, თუ

სვანეთში, 1918 წლიდან დაწყებული, ზამოვარდა დიდი გამოურკვევლობა, არევ-დარევა, შეიქნა ნამდვილი ქაოსი. საბჭოთა ხელისუფლების დამკვიდრება საქართველოში 1921 წელს ამ არევ-დარევას და ქაოსს რამოდენიმედ ბოლოს უღებს. სვანებისთვის, როგორც ჩამორჩენილი ხალხისათვის, საბჭოთა ხელისუფლება პირდაპირ მისწრება იყო. ეს იგრძნეს სვანებმა. სამწუხაროდ, საბჭოთა ხელისუფლების გამტარებლები პირველ ხანებში ვერ გამოდგნენ შესაფერნი: ზოგი მათგანი გამოუცდელი და მოუმზადებელი იყვნენ, ზოგი კიდევ არასაიმედო, ან ნაკლებად საიმედო; შიგა და შიგ მოხვდნენ გათახსირებული და მაგნე ელემენტებიც. მასთან ეს იყო ისეთი დრო, როცა სამხედრო კომუნიზმის გავლენა ჯერ კიდევ ძლიერი იყო. და აი გადასწყვიტეს სვანეთის ერთი დარტყმით გაკომუნიკება ანუ საბჭოთა ხელისუფლების დანერგვა ისეთი გზით და მეთოდებით, რაც ყოვლად დაუშვებელი იყო საზოგადოთ და მით უფრო სვანეთში. ხალხმა ერთხანს ითმინა ყოველივე ეს, ბოლოს-გალიზიანებული პროვოკატორების მიერ—იგი ცდილობს იარაღით მოიშოროს თავიდან არასასურველი პირები და იმავე დროს აცხადებს, რომ მას საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ სრულებით არაფერი აქვს. ეს მოხდა 1921 წელს. სათანადო ზომების მიღების მეოხებით ეს გაუგებრობა იმ დროს იქნა აცილებული თავიდან. სვანეთში გაგზავნილ იქნენ ცენტრიდან ისეთი პირები, რომლებმაც შესძლეს ხალხის რამოდენიმედ დამშვიდება და მთავრობისადმი ნდობის მოპოვება. მაგრამ, სამწუხაროდ, ესენი დიდი ხნით ვერ დარჩნენ სვანეთში. დაიწყო პასუხისმგებელ პირების შეცვლა, რამაც თავისთავად ხელახლა არივ-დარია საქმე. ამასთან სამხედრო კომუნიზმის მეთოდებიც გახშირდა, რეკვიზიცია, კონ-

ფისკაცია, გაწერა, დაჯარიმება და სხვ. და სხვ. ამავე დროს კი ხალხისთვის არსებითად არაფერი კეთდებოდა. თუმცა ფული მაინც იხარჯებოდა. ასეთ პირობებში ხალხის უკმაყოფილებისათვის ნიადაგი მზათ იყო. მასთან ნუ დაივიწყებთ, რომ სვანი პირდაპირ ჯოჯოხეთურ გაჭირვებას განიცდის, მეტადრე ზამთარში, რომელიც გრძელდება სვანეთში 7 - 8 თვე. გაჩნდენ სხვადასხვაგვარი პროვოკატორები, მენშევიკების, ნაციონალ-დემოკრატების და საერთოდ პარიტეტული კომიტეტის აგენტები, რომლებიც, ვინ იცის, რას არ ჰპირდებოდნენ და ან როგორ უსინიდიოდ ატყუებდნენ ხალხს. როგორც წყალწაღებულ იადამიანი ხავსს მოეკიდება, ისე სვანეთის ხალხიც აჰყვა პროვოკატორების ხმას და იმათი ჭოროები სინამდვილეთ მიიჩნია. უნდა ითქვას, რომ სვანეთის ხალხი ძალიან ჩქარა გამოერკვა, იგი ჩქარა დარწმუნდა იმაში, რომ იგი შეიქმნა მსხვერპლი უნამუსო პროვოკაციის, რომ იგი კვლავ მოატყუეს. მკითხველი თითონ მიხვდება, რომ აქ ლაპარაკია გასული წლის აგვისტოს გამოსვლებზე.

უნდა ითქვას, რომ ამ ამბების შემდეგ საბჭოთა მთავრობა უფრო სერიოზულათ და უფრო მოფიქრებულად მიუღდა სვანეთს. ერთი ქირი მარგებელიაო, — ნათქვამია, თითქო აქაც ასე მოხდა, რამოდენიმედ მაინც. უნდა ითქვას სიმართლე, როგორც დაშორებულს და იმავე დროს მიმოსვლის თეთქმის ყოველივე საშუალებას მოკლებულ კუთხეს, ცენტრი პირველ ხანებში სვანეთს ვერ აქცევდა ჯეროვან ყურადღებას. ამ შხრით 1924 წ. შემოდგომიდან ხდება დიდი გარდატეხა; შეიძლება ითქვას, რომ დღეს სვანეთს საბჭოთა საქართველოს ცენტრალური მთავრობა აქცევს უდიდეს ყურადღებას, როგორც გამოცდილ და შედარებით კარგად მომზადებულ პასუხისმგებელ

მუშაკების გაგზავნით, ისე საჭირო თანხების მიწოდებითაც. ამ უკ-ნასკნელი ერთი წლის განმავლობაში სვანეთში ბევრი რამაა დაწყებული და გაკეთებული ხალხის სასარგებლოდ, და ამას ყველა ჰხედავს თავისი თვალთ. მასთან ხელისუფლების სათავეში მდგომი პირები თუ საესებით არა, მცირედი გამოწაკლისის გარდა მაინც, სავსებით შეეფერებოდნენ თავის მოწოდებას. დღეს სვანეთის ხალხში დიდი და ძირითადი გარდატეხაა მომხდარი. სვანები დარწმუნებული არიან იმაში, რომ მათი ხსნა შეუძლიან მხოლოდ და მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლებას. დღეს სვანეთი და სვანეთის ხალხი სრულიად დამოუკიდებელი და დაწყნარებულია, და შეიძლება გადაჭრითაც ითქვას, რომ ამიერიდან მას ვერავინ შეიყვანს შეცდომაში და გაამეორებინებს იმას, რასაც ადგილი ჰქონდა 1921 და 1924 წლებში. მაგრამ ეს სრულებით იმას არ ნიშნავს, რომ უკვე ყოველივე ნაკლი ან შეცდომა თავიდან აცილებულია და რომ ჩვენ ჯერ წინ არ გვედგას იქ ყველაზე უსაჭიროესი და უდიდესი ამოცანა.

II

სვანეთის საკითხი,—საკითხი იმის შესახებ, თუ რა გზით, რა საშუალებით და რა ღონისძიებით უნდა აღმოეჩინოს დახმარება სვანეთის ხალხს, რომ იგი გამოყვანილი იქნას ჩამორჩენილობიდან ისტორიული განვითარების გზაზე,—ეს საკითხი მთელი თავისი სიგრძე-სიგანით პირველად მხოლოდ დღეს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ისმება. და ის ისმება არა თეორეტიულად, არამედ პრაქტიკულად. ჩვენ ვიცით, რომ სხვადასხვა თეორიებისთვის სვანეთი საერთოდ ბევრ ძვირფას მასალას იძლევა. ამ მხრივ სვანეთისათვის არა ერთ და ორ მეცნიერს მიუძღარ-

თავს. ზოგს ბინტერესებდა ენათმეცნიერების საკითხები, სხვებს ეთნოგრაფიის, არქეოლოგიის ან სოციოლოგიის საკითხები. ყველა ამ საკითხების შესახებ სვანეთი მეცნიერებას აწვდის მდიდარ მასალას. ყველა ამ საკითხის შესწავლა და გაშუქება, რა თქმა უნდა, დიდათ საინტერესოა. ამ მხრით ბევრი გამოკვლევა დაწერილა და კიდევ ბევრი დაიწერება, სახელდობრ, იმის შესახებ, თუ რომელ რასას ან მოდგმას ეკუთვნიან სვანები, რა ენასთან აქვს ნათესავობა სვანურ ენას, საიდან გადმოსახლდნენ სვანები იმ ადგილას, სადაც ისინი დღეს მოსახლეობენ და სხვა და სხვა. დეე, მეცნიერებმა იტყვიან თავი ამგვარ საკითხების გამოსარკვევად; ეს მათი საქმეა. ჩვენ კი სრულებით სხვა საკითხი გვიდგას წინ.

ჩვენ დღეს გვიდგას წინ სვანეთის ხალხი ისე, როგორიც იგი დღეს არის, რომელსაც ესაჭიროება სწავლავანათლება და ნივთიერი წარმატება. აი ეს ამოცანა სდგას დღეს ჩვენს წინაშე. როდესაც მე გადავწყვიტე სვანეთში წასვლა, მე უმთავრესად ორი მიზანი მქონდა დასახული: 1) როგორია სვანეთის ხალხის მდგომარეობა სინამდვილეში და 2) რა უშველის ან პირველყოვლისა რა ესაჭიროება მას დღეს. ზოგიერთებმა შეიძლება მისაყვედურონ: ამის გასაგებად სვანეთში წასვლა საჭირო არ იყო. ერთი მხრით ეს მართალია; ახალი სვანეთში მე არაფერი აღმომიჩენია. მაგრამ მიუხედავად ამისა, სვანეთში ყოფნამ და იქაური ცხოვრების დათვალიერებამ, თუმცა ზერეულედაც, მე ბევრი ახალი რამ შემძინა ჩემ მიერ დასახულ მიზნების განსახორციელებლად.

ამ წერილში მე მსურს გავაცნო მკითხველებს მოკლედ ის, რაც მე სვანეთში ვნახე. ყველაფრის გადმოცემა, რა თქმა უნდა, მე არ შემიძლია და ეს არც ისე საჭიროა საქმისათვის.

პირველად მე საჭიროდ მიმაჩნია დაფასებელო აქ უმთავრესი პუნქტები, რომლებიც მე სხვებთან ერთად სვანეთში მოგზაურობის დროს ვინახულე და სადაც მოწყობილი იყო საჯარო მიტინგები.

ლეჩხუმის სამაზრო ცენტრიდან—ცაგერიდან—ჩვენ გადავედით ქვემო სვანეთში. ცაგერიდან ქვემო სვანეთში მიდის ვიწრო საცხენოსნო ბილიკი, რომელიც მისდევს მდ. ცხენის-წყალს და რომელიც ალაგ-ალაგ ისე გაფუჭებულია, რომ მასზედ ცხენით გავლაც კი შეუძლებელია; ასეთია ეს ბილიკი განსაკუთრებით ღენტეხის თემამდე. ქვემო სვანეთი შესდგება სამი თემისაგან: ღენტეხის, ჩოლურის და ლაშხეთისაგან. სამივე ეს თემი მდებარეობს მდ. ცხენის წყლის ხეობაში და თითოეული მათგანი შესდგება რამდენიმე პატარ-პატარა სოფლებისგან. მცხოვრებლები ყველა სვანები არიან, რომელთა საერთო რიცხვი უდრის დაახლოვებით 6,000—7,000 სულს. ლაპარაკობენ სვანურად და, მცირედი გამონაკლისის გარდა, თითქმის ყველა ლაპარაკობს ქართულად.

ჩვენ ცოტ-ცოტათი შევჩერდით სამივე თემში და რამდენადაც შეგვეძლო გავეცანით ხალხის მდგომარეობას; ეს იმიტომ, რომ ჩვენ ვჩქარობდით, რადგანაც ჩვენი მოგზაურობის მთავარი მიზანი ზემო-სვანეთი იყო. რომ შემდეგ აღარ მომიხდეს ქვემო სვანეთზე ლაპარაკი, მოკლედ შევეხებამ მისი მდგომარეობის დახასიათებას. როგორც ზევით იყო ნათქვამი, ქვემო-სვანეთი მიკრულია ლეჩხუმის მაზრაზე და ადმინისტრატიულად, როგორც წინედ, ისე ეხლაც შედის ამ მაზრაში. ბატონყმური ჩავგვის დალი აქ დღემდისაც არ გამქრალა. ქვემო სვანეთის სიმდიდრეს შეადგენს ტყე და ჯერ კიდევ გამოურკვეველი მადნეულობა. სახნავ-სათესი მიწები ნაკლებადაა;

მცხოვრებთ სარჩო არ ჰყოფნით. მოჰყავთ სიმიინდი, ჰურია და ქერი. სიმიინდი კარგად ხარობს ლენტეხის თემში, ნაკლებად ჩოლუორის და ლაშხეთის თემებში. ლენტეხის თემში კარგად ხარობს იზაბელას (ადესის) ჯიშის ვაზიც. გარდა ამისა გლეხობის ცხოვრების ერთ უმთავრეს წყაროს შეადგენს მესაქონლეობა, უფრო მსხვილფეხა საქონელი — ხარი და ძროხა, უფრო ნაკლებად წვრილფეხა: ცხვარი და თხა. ღორების გაშენებასაც მისდევენ. მაგრამ არც მესაქონლეობას და არც მეურნეობის სხვა რომელიმე დარგს სამრეწველო ხასიათი არა აქვს. სასოფლო მეურნეობა თითქმის განსაკუთრებით შინაურ ანუ ოჯახურ მოთხოვნილებას აკმაყოფილებს, იშვიათად თუ გარედ გააქვთ გასაყიდად. ქვემო სვანეთს შემოსავალს აძლევს ხე-ტყის დამუშავება. 1917 წლის რევოლიუციამდე აქ ხე-ტყის დიდი წარმოება ჰქონდა სერებრიაკოვს. მისი წყალობით დიდძალი ტყე იქნა გაჩეხილი და განადგურებული. სერებრიაკოვი აქედან გზავნიდა ხის მასალას საზღვარგარედაც. ატყავებდა და ძარცვავდა ხალხს. ამჟამად ხე-ტყის დამუშავებას აწარმოებს აქ „ცნობილი“ ივანოვი, რომელსაც აქვს ამიერ-კავკასიის რკინის გზის დავალება. ეს ის ივანოვია, რომელმაც რაჭის ტყეები გაანადგურა და ეხლა ქვემო სვანეთში ეწევა თავის მოღვაწეობას. მას ზემხედველი არაფერ ჰყავს, ჩეხავს განსაკუთრებით ახალგაზრდა ხეს. მიწათმოქმედების სახ. კომისარიატის გავლენა იქ არ ვრცელდება. ეს კიდევ არაფერი. ეს ივანოვი სრულებით არ სთვლის თავისთვის საჭიროდ დაიცვას შრომის კომისარიატის დეკრეტები და დადგენილებები შრომის დაცვის და ხელფასის შესახებ. ლენტეხში და ლაშხეთში მე გამიცხადეს, რომ ივანოვი ანგარიშს არ უწევს იმ გლეხებს, რომლებსაც იგი ამუშავებს, არ უსწორდება მათ

თავის დროზე, აცდევინებს 3-5 თვით და არ ანაზღაურებს მუშას, როცა იგი სახიზრდება ან სრულებით ილუპება მუშაობის დროს. საჭიროა სათანადო ორგანოებმა მიიღონ შესაფერი ზომები, რათა ყველა ამ ბოროტმოქმედებას როგორმე ბოლო მოეღოს ¹⁾ ამ უკანასკნელ წლამდე ქვემო სვანეთში არ იყო არც კოოპერატივი, არც სასამართლო, არც საექიმო პუნქტი და არც აფთიაქი. ცაგერიდან ქვემო სვანეთის უკანასკნელ თემამდე, ე. ი. ლაშხეთამდე, არის არა ნაკლებ 50—55 ვერსისა. ამდენი მანძილი უნდა გაეგლო იმას, ვისაც სასამართლოში საქმე ჰქონდა და ან ექიმში დასჭირდებოდა. საბედნიეროთ, ეს მდგომარეობა დღეს მოსპობილია. ჩოლურის თემში უკვე მოეწყო საექიმო პუნქტი აფთიაქით; პირველ ოქტომბრიდან იქვე იხსნება სასამართლო.

გარდა ამისა ზემო სვანეთის სამივე თემში გახსნილია კოოპერატიული დუქანი-სავაჭროები, რომლებიც ჯერ კიდევ მეტად სუსტი და ლარიზია, მაგრამ რაც უნდა იყოს, ამ ლარიზ დუქნებსაც საკმარისად დიდი მნიშვნელობა ექნება და დღესაც აქვთ, თუ საქმე არ გააფუქვს მათმა ხელმძღვანელებმა. სასკოლო საქმეც გამოკეთებულია, სამივე თემში არსებობს ოთხწლედის და ახალი სამოსწავლო წლიდან ლაშხეთის თემში იხსნება პირველი შვიდწლედის. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ხალხი მეტად მოწყურებულია სწავლას, განსაკუთრებით ახალგაზრდობა. ყოველგან, ყველა თემში ვისმენდი ათობით განცხადებებს თუ სკოლის გაკეთების, თუ სწავლის გაგრძელების, ან უმაღლეს სასწავლებელში მიღების შესახებ. ჩემი მდგომარეობა მეტად უხერხული იყო, რადგანაც მთავრობას არ შეუძლია ყველა ამის დაკმაყოფილება, იმავე დროს,

¹⁾ ეს ზომები უკვე მიღებულია.

რა უნდა უპასუხო სწავლას ასე მოწადინებულ ახალგაზრ-
დობას. მას ვერ წარმოუდგენია, რომ მთავრობა უძლურია
დღეს ყველა მსურველი დააკმაყოფილოს. ისინი მსჯელო-
ბენ ასე: მთავრობა თუ მოინდომებს, ის ყველაფერს გაა-
კეთებსო.

ყოველივე ის, რაც მე ვნახე და გავიგონე ქვემო
სვანეთში, აშკარად მოწმობს იმას, რომ ხალხში დიდი გარ-
დატეხაა მომხდარი ამ უკანასკნელ დროს; ხალხი გამო-
ღვადებულია ხანგრძლივი ძილისაგან, მიმხვდარა და გაუ-
გია საბჭოთა ხელისუფლების მნიშვნელობა, დარწმუნებუ-
ლია იმაში, რომ დღევანდელი ხელისუფლება ზრუნავს
ხალხისათვის. და ეს მოხდა იმიტომ, რომ დაპირებებს და
სიტყვებს მთავრობის მხრით მოჰყვა საქმეც, თუმცა ჯერ-
ჯეროებით მცირე, მაგრამ ის, რაც ერთი წლის განმავლო-
ბაში გაკეთდა, შედარებით საკმარისად მნიშვნელოვანი
ნაბიჯია წინ. ამას, რა თქმა უნდა, ხალხი ხედავს და აფა-
სებს. მაგრამ გასაკეთებელი ჯერ კიდევ აუარებელი სა-
ქმებია.

ავილოთ თუნდაც ის, რომ ქვემო სვანეთს დღემდე
არა აქვს არც ფოსტა-ტელეგრაფი და არც ტელეფონი.
არის განზრახვა და დაპირება, რომ წელსვე, თუ ტელე-
გრაფი არა, ტელეფონი მაინც იქნება გაყვანილი ქვემო-
სვანეთშიაც. მაგრამ ეს კიდევ არაა ყველაზე უფრო ძი-
რითადი და ყველაზე უფრო უსაპიროესი მოთხოვნილება,
რომელსაც დღეს ქვემო სვანეთი აყენებს. ეს არის გზის
ხაკოთხი. გზის საკითხი ყველა საკითხზე წინ დგას რო-
გორც ქვემო, ისე ზემო სვანეთში. ამ საკითხის სიმწვავე
თქვენ არა მარტო ზემო სვანეთში და არა მარტო ქვე-
მო სვანეთში, არამედ თვით ლეჩხუმშიაც გხვდებათ. ლე-
ჩხუმის მაზრის სოფლების დიდი უმრავლესობა განცდის

დიდ გაჭირვებას უგზოობის გამო; აქაც არაა საურმე გზა საავტომობილოს რომ თავი დავანებოთ, და რაც იყო ისიც წამხდარია. ამ რამოდენიმე წლის წინად ამხ. ქაჯაიას მეთაურობით ნიკორისძირიდან უცდიათ გზატკეცილის გაყვანა ცაგერამდე. მაგრამ ეს ცდა ჯერ-ჯერობით მარტო ცდად დარჩა. ამ მიმართულებით გზას დიდი მნიშვნელობა აქვს ორნაირად: 1) ის ამოკლებს მანძილს სამაზრო ცენტრიდან და 2) გაივლის მჭიდროდ დასახლებულ სოფლებში. მაგრამ ის გაჭირვება უგზოობით, რასაც განიცდიან ლეჩხუმის სოფლები, მოსატანიც არაა იმ გაჭირვებასთან, რასაც განიცდის ქვემო სვანეთი ამ მხრით. როგორც ვამბობდით ზევით, ეს საკითხი დღეს ქვემო სვანეთში დგას მეტად მწვავედ, განსაკუთრებით ზემო სვანეთში გზის გაყვანასთან დაკავშირებით. ქვემო სვანეთის მცხოვრებლები ზიზოებენ, რომ თუ ვინიცობაა, როგორც განზრახულია, ზემო სვანეთს გზა გაუკეთდა ზუგდიდის მაზრიდან (ჯვარი-მესტია), იმ შემთხვევაში ქვემო სვანეთი ისევ უგზოდ დარჩება დიდ ხანს, ამიტომ, როგორც ქვემო სვანეთი, ისე თვით ლეჩხუმის მაზრის დანარჩენი ნაწილი დიდათ დაინტერესებული არიან იმაში, რომ ზემო სვანეთის გზა გაყვანილ იქნას ლეჩხუმის მიმართულებით (ნიკორისძირი-ცაგერი-ლაშხეთი). ამ საკითხს მე აქ არ შევეხები, რადგანაც ამაზე ქვევით მექნება ლაპარაკი. რაც შეეხება იმას, რომ ქვემო სვანეთს ესაჭიროება დღეს კარგი საურმე და საავტომობილო გზა, ამაზე ლაპარაკი ზედმეტია. მაგრამ ამ გზას მნიშვნელობა ექნება მთელი რესპუბლიკისთვისაც არა მარტო იმ მხრით, რომ მას ადმინისტრაციული და კულტურული მნიშვნელობა ექნება, არამედ ეკონომიურადაც. დღეს უგზოობის გამო არამც თუ შეფერხებულია, არამედ შეიძლება ითქვას პირ-

დაბირ გაყინულია ერთ წერტილზე ქვემო სვანეთის სა-
სოფლო მეურნეობის ისეთი დარგიც კი, როგორიც არის
მესაქონლეობა, მეძროხეობა, მეფუტკრეობა. ყველა ამ
დარგს აქ აქვს დიდი ნიადაგი. მე არ ვამბობ სატყეო მეურ-
ნეობის შესახებ, რასაც აქამდის მხოლოდ მტაცებლობითი
ექსპლოატაციის ხასიათი აქვს; არ ვამბობ ქვემო სვანე-
თის მიხერალურ სიმდიდრეზე, სხვათა შორის, ლაშხეთის
სამკურნალო წყლებზე; ყოველივე ეს უგზოობის გამო იკა-
რგება, როგორც სვანებისათვის, ისე რესპუბლიკის და-
ნარჩენ მცხოვრებლებისათვისაც.

ამით ვათავებ აქ ჩემ მოკლე შენიშვნებს ქვემო სვა-
ნეთის შესახებ და გადავდივარ ზემო სვანეთზე.

III

ქვემო სვანეთიდან ზემო სვანეთში გადასვლა ზა-
ფხულობით ჩვეულებრივ ხდება ლატფარის უღელტეხი-
ლით. აქ არის შედარებით გვარიანი საცხენოსნო ბილიკი.
ზამთარში ეს გზა სრულიად იხურება. ამ გზით ქვემო
სვანეთიდან ზემო სვანეთში გადასვლას უნდა 6-7 საათი.
6 სექტემბერს ჩვენ გადავიარეთ ლატფარის უღელტეხი-
ლი ცხენებით და საღამოს 6 საათზე ჩავედით კალის თემ-
ში (სოფ. ლალხორში). მეორე დღეს აქ გაიმართა მიტინ-
გი, რომელსაც დაესწრო კალის და უშგულის გლეხობა.
ამავე დღეს (7 სექტემბერს) ჩვენ გავემგზავრეთ სოფ. მე-
ხტიაში, სადაც დღეს იმყოფება სამაზრო ცენტრი. უღვი-
რის უღელტეხილზე, რომელიც იმყოფება კალასა და მეს-
ტიას შორის, ჩვენ დაგვიხვდა დიდი მიტინგი იფარის და
მულახის თემების გლეხობისაგან. მესტიაში მივედით სა-
ღამოს 8 საათზე. მიტინგი გადაიდგა მეორე დღისათვის.
ამ მიტინგზე მოწვეულ იყვნენ გლეხები სამი თემისაგან:
სახელდობრ—მესტია, ლენჯერი და ლატალი.

9 სექტემბერს ჩვენ განვაგრძეთ მოგზაურობა, გაბი-
ვიარეთ ლენჯერი, ლატალი ისე, რომ არ გავჩერებულ-
ვართ; ცოტათი შევჩერდით მხოლოდ ბეჩოში, სადაც წი-
ნეთ იმყოფებოდა სამაზრო ცენტრი და მივედით იმავე
დღეს ეცერიხ თემში. წინდაწინ გამომუშავებული გეგმით
ეს იყო უკანასკნელი პუნქტი ჩვენი მოგზაურობისა. ამი-
ტომ აქ იყვნენ მოწვეული თითქმის ყველა დანარჩენ თე-
მების მცხოვრებლები, სახელდობრ: ეცერიხ, ცხუმარის,
ფარის, ლაბამულის, ლენხერის და ჩუბიხევის.

10 სექტემბერს ჩვენ გამოვბრუნდით უკან, გამოვიარ-
ეთ ბეჩო, მესტია, კალა და 11-ს მივედით უშგულის
თემში, რომელიც აღმოსავლეთის მხრით წარმოადგენს
ზემო სვანეთის უკანასკნელ თემს. ამ თემს ზევიდან დაჰ-
ყურებენ მთა და ყინული შხარი, საიდანაც იწყება მდ.
ენგური. უშგულის თემში საღამოთი გაიმართა მიტინგი.

12 სექტემბერს დილით ჩვენ გამოვედით უშგულის
თემიდან, გადავიარეთ მთა ტვიბერი (ზაგარის უღელტე-
ხილი), რომელიც ჰყოფს ენგურის და ცხენისწყალის აუ-
ზებს და სადაც ღებულობს დასაწყისს მდ. ცხენისწყალი;
გავიარეთ პატარა და მეტად ღარიბი სოფელი ცენი, რო-
მელიც დიდი ხანი არაა, რაც გამოყოფილია უშგულის
თემიდან; აქ კართოფილის მეტი სრულებით არაფერი
მოდის. თუ ამ სოფლამდე კიდევ ვამჩნევდით ბილიკს,
აქედან დაწყებული ამ ბილიკის კვალიც კი თითქმის აღარ-
სად სჩანს. აქედან ჩვენ გავსწიეთ ლაფურისაკენ. ამ სა-
ხელწოდებით არის ცნობილი მდ. ზესხის (ცხენისწყლის
ერთი შტოთაგანია) სამხრეთით მდებარე ადგილები, და-
ფარული ერთი მხრით შესანიშნავი ათასწლოვანი დაბუ-
რული ტყით, რომელსაც კაცის ხელი ჯერ თითქმის არ
გაქარებია, და მეორე მხრით კიდევ უფრო შესანიშნავი

კაცზე უმაღლესი სათიბი თუ საძოვარი ბალახით, რომელიც ადამიანის მიერ ჯერ სრულებით გამოუყენებელია, სალამოს რვა საათზე ვაი-ვაგლახით ჩვენ გავჩერდით ერთ მინდორში, რომელსაც ხილარი ეწოდება, და რომელსაც ყოველი მხრიდან ყინულიანი მთები არტყიან გარს. ღამე აქ გავათეთო.

13-ს გათენებისას ამ ადგილიდან გავემგზავრეთ ერთი პატარა მდინარის რიყიანი გზით და თერთმეტ საათზე მივალწიეთ ვაცის წვერის მთამდე, რომელიც გადავლახეთ დიდი გაქირვებით. ამით ჩვენ დავსტოვეთ მდინარე ცხენისწყლის ხეობა (აუზი) და ჩვენს წინ გამოჩნდა სულ ახლო ფახის მთა, საიდანაც გამოდის მდ. რიონი. აქედან ჩვენ გადავეშვით უკვე რაჭის მაზრაში და 13 სექტემბერს, სალამოს ჩავედით სოფ. ღებში.

ამით დამთავრდა ეს ჩემი პირველი მოგზაურობა სვანეთში. ის გაგრძელდა 5-დან 13 სექტემბრამდე, სულ ქვემო და ზემო სვანეთში დაეყავი ამრიგად 9 დღე. ვინახულე უმთავრესი პუნქტები, გავეცანი ხალხის ხასიათს, ზნეს, ჩვეულებას, ყოფა-ცხოვრებას, რამდენადაც ეს ამ მცირე ხნის განმავლობაში შეიძლებოდა. გარდა მიტინგებზე გამოსვლებისა და საუბრებისა ხალხთან, მოვისმინე და განვიხილე ამ ხნის განმავლობაში, ე. ი. მოგზაურობის დროს, 300-დე კერძო განცხადება, საჩივრები და შუამდგომლობები წერილობითი, თუ სიტყვიერი.

თვით სვანეთის ბუნებასთან გასაცნობად და მით უმეტეს მის შესასწავლად ჩვენ აღარ დაგვრჩენია დრო, და ეს არც შეადგენდა ჩვენ მიზანს. მიუხედავად ამისა უნდა ვსთქვათ აქ, რომ სვანეთის ბუნებამ საერთოდ და განსაკუთრებით უშგულიდან დაწყებული, ვიდრე ვაცის წვერამდე და აქედან სასვანეთო მთამდე, რომელიც მდე-

ბარეობს რაქის მაზრაში, მდ. რიონის სათავეში, ჩემზე
 წაუშლელი შთაბეჭდილება დასტოვა. განსაკუთრებით ეს
 ითქმის მდ. ცხენისწყლის სათავეების მიდამოების (მაგ.,
 ზესხო და ლაფური) შესახებ, სადაც იზრდება სამაგალი-
 თო ბალახი, სადაც კაცის სიმაღლე სათიბებია და ჯერ
 თითქმის ხელუხლებელი ტყეები ძვირფასი ხეებით. სამწუ-
 ხაროდ, ყოველივე ეს ჯერ სრულებით გამოუყენებელია
 ხალხის მიერ. მხოლოდ სულ მცირედი ნაწილი ამ ძვალ-
 უწყვედნელ მინდვრებისა და საძოვარ-სათიბებისა, განსა-
 კუთრებით ვაცის წვერთან და სასვანეთო მთაზე გამო-
 ყენებულია რამდენიმედ, და ისიც ჩრდილოეთ ოსეთიდან
 გადმოსულ მეცხვარეების მიერ, რომელთაც გადმოყავთ აქ
 ზაფხულობით ცხვრის და თხის ჯოგები, დაახლოვებით
 თხუთმეტიდან ოცი ათას სულამდე. მაგრამ აქ შეიძლება
 თავისუფლად მოთავსდეს რამდენიმე ასი ათასი ცხვარი
 და სხვა საქონელი. ამ გარემოებას უნდა მიეჭკეს რაც
 შეიძლება მეტი ყურადღება, ვინაიდან ჩვენი მესაქონლეო-
 ბა და განსაკუთრებით მეცხვარეობა განიცდის ამჟამად
 პირდაპირ კატასტროფიულ მდგომარეობას სწორედ სა-
 ძოვრების და სათიბების უქონლობის გამო საქართველოს
 ფარგლებში, იმ დროს, როცა ყოველივე ეს სვანეთში
 ფუჭდება და ამაოდ იკარგება. ჩვენში წარმოდგენა არა
 აქვთ ყველა ამ სიმდიდრეზე. უნდა ვსთქვა აქ ის, რომ
 სვანეთში ჩვენი მოგზაურობის ყველაზე საძნელო და თა-
 ნაც სახიფათო ნაწილი იყო სწორედ ამ ადგილებზე მო-
 გზაურობა, და კიდევაც ყველა ჩვენგანს აქ დიდი გასა-
 ქირი შეხვდა. მაგრამ ჩვენ ყველანი უზომოდ კმაყოფილნი
 დავრჩით იმიტ, რომ ეს ადგილები დავათვალიერეთ. ამ
 საერთო და ზოგადი შენიშვნების შემდეგ მე გადავდივარ
 სხვადასხვა უფრო საყურადღებო საკითხების გაშუქებაზე,

რომლებსაც ჩვენ გვიყენებს წინ სვანეთის დღევანდელი სინამდვილე.

სვანეთის გუნება.

ამის შესახებ შეიძლება ვსთქვათ მოკლედ ასე; სვანეთის ბუნება მეტად მწირი და მკაცრია. ზამთარი გრძელდება 7-8 თვე. სიცივე აღწევს 15-18 გრადუსამდე; თოვლი დიდი იცის იმ ზომამდე, რომ არა თუ შეუძლებელი ხდება რაიმე კავშირის დაჭერა მეზობელ მაზრებთან, არამედ დიდი თოვლის გამო შეუძლებელი ხდება თვით სვანეთში სხვადასხვა თემებსა და სოფლებს შორის მიმოსვლა. ამ მხრივ ცოტაოდენი განსხვავება არის სვანეთის სხვადასხვა თემებს შორის, იმ თემებში და სოფლებში, რომლებიც აღმოსავლეთისაკენ მდებარეობენ, მდ. ინგურის სათავეებთან, როგორც მაგალითად კალი, ადიში, ქალდე, უშგული, ბუნება შედარებით მეტად მკაცრი და მწირია ნაყოფიერების მხრივ. ამ ადგილებში მოდის მარტო ქერი და კართოფილი. ხშირად ქერის მომკასაც ვერ ასწრებენ, ისე ადრე იწყება სიცივე და ყინვები. მაგრამ რამდენადაც თქვენ მიიწევთ დასავლეთისაკენ, იმდენად ჰაერი ხდება თბილი, ნიადაგი უფრო კარგი; აქ უკვე ქერის და კართოფილის გარდა ხარობს პური, სიმინდი, ლობიო; მაგრამ მოსავალი ნაკლები მოდის და ისიც ნაკელის საშუალებით. რაც შეეხება ბოსტნეულობას და ხეხილს (მსხალი, ვაშლი), ყურძენს რომ თავი დავანებოთ, სვანეთში არც ერთი ეს არ მოდის. უნდა აღვნიშნოთ აქ ის, რომ სვანეთში თქვენ გხვდებით, როგორც ტყე, ველური პანტა, მსხალი და თხილი, გარდა ამისა მარწყვი და მაყვალი.

სვანეთის ყველა თემებში თესავენ კანაფს, რომლიდანაც აკეთებენ თოკს; წინეთ კანაფიდან ქსოვდენ მატე-

რეისაც ოჯახში სახმარებლად, მაგრამ ეს ხელობა ეხლა თითქმის მოსპობილია.

როგორც ვიცით, მთელი სვანეთი განთქმულია მდიდარი და სხვადასხვა ჯიშის ტყეებით, როგორც, მაგ., ნაძვი, ფიჭვი, წაბლი, წიფელი, მუხა, თელა, ცაცხვი და სხვადასხვაგვარი ბუჩქნარი. სვანეთს აქვს შესანიშნავი საძოვრები და სათიბები. განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნო აქ ის სათიბები და საძოვრები, რომლებიც მე თითონ ვნახე მოგზაურობის დროს, სახელდობრ ლატფარის მთაზე, უშგულის ირგვლივ, ზაგარის მთა, ცხენის წყლის სათავეებთან, ლაფური, სასვანეთო მთა და სხვა. ამ ადგილებში, ცოტა რომ ვსთქვათ, ასი ათას დესეტინაზე მეტი საძოვარი და სათიბები იქნება, რაც შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას და რაც დღემდის სრულებით გამოუყენებელია.

სვანეთის სიმდიდრეს შეადგენენ აგრეთვე წყლები, როგორც მდინარეები, ისე წყაროები, რომლებშიაც ბევრი მინერალური და სამკურნალოა. ამ უკანასკნელთა ღირსება და თვისება ჯერ გამოკვეთული არაა. ასევე უნდა ითქვას მადნებზე. აქ არის აზბესტის, სურმის, ტყვიის, შიფერის მთელი მთები, ვერცხლს და ოქროს რომ თავი დავანებოთ. ყოველივე ეს არა თუ გამოუყენებელია, არამედ დღევანდელ პირობებში ყოვლად შეუძლებელია მათი გამოყენება-დამუშავება.

ნათქვამიდან აშკარაა, რომ სვანეთის ბუნება (შესანიშნავი საძოვრები და სათიბები) ძლიერ უწყობს ხელს მესაქონლეობას. მართლაც სვანების ერთ უმთავრეს წყაროს ცხოვრებისათვის შეადგენს მესაქონლეობა, განსაკუთრებით მსხვილფეხა საქონელი (ხარი და ძროხა), უფრო ნაკლებად თხა და ცხვარი. და უნდა ითქვას, რომ ხარე-

ბი და ძროხები სვანეთში საუკეთესო ჯიშისაა. მაგრამ როგორც მესაქონლეობა საერთოდ, ისე კერძოდ მერძეობა აქამდის ისეთ პირობებში იყო უგზოობის გამო, რომ იმათ არ შეეძლოთ განვითარება. გზის გაყვანა სვანეთში, რაც მისცემს შესაძლებლობას სვანებს მესაქონლეობის ნაწარმოების გასატანად ბაზარზე, გახდება უძლიერეს ფაქტორად იქ მეურნეობის ამ დარგის ასაყვავებლად.

დიდი მომავალი აქვს სვანეთში აგრეთვე როგორც სამთაშადნო, ისე საკურორტო საქმის განვითარებას. ამავე დროს არსად არაა ისეთი ხელსაყრელი ნიადაგი ელექტროფიკაციისათვის, როგორც სვანეთში: აქ ყოველ ფეხის ნაბიჯზე სულ ადვილად შეიძლება ჰიდრო-ელექტრონული სადგურის მოწყობა. ერთი სიტყვით, სვანეთის ბუნების სულ ზერელე შესწავლა საშუალებას გვაძლევს ჩვენ გამოვიტანოთ შემდეგი დასკვნა: თუ არ მივიღებთ მხედველობაში მიწის დამუშავებას, საერთოდ მიწათმოქმედებას, რომელსაც სვანეთში ნაკლები ხელსაყრელი პირობები აქვს უმთავრესად ცივი ჰავის გამო, აქ ჩვენ გვაქვს უდიდესი შესაძლებლობანი მესაქონლეობის, სამთა-შადნო და საკურორტო საქმის განვითარებისათვის. აუცილებლად საჭიროა მხოლოდ, რომ სვანეთი რაც შეიძლება ჩქარა იქნეს დაკავშირებული საქართველოს ცენტრებთან გზატკეცილით.

სვანეთის ხალხი.

როგორც ქვემო, ისე ზემო სვანეთში სცხოვრობენ მხოლოდ სვანები. სვანებს გარეგნობით ვერ გააჩნევთ საერთოდ ქართველებიდან, განსაკუთრებით კი დასავლეთ საქართველოს მკვიდრთაგან, ან განირჩევიან იმდე-

ნად, რამდენადაც მაგ. გურული ან მეგრული განიჭრება იმერლიდან ან ლეჩხუმელიდან. რომ სვანები შეადგენენ ქართველი ხალხის ერთ უძველეს შტოს, ამისათვის მაინც და მაინც დიდი მეცნიერული კვლევა-ძიება არაა საჭირო. უძველეს დროში, სანამ სვანები დაბინადდებოდნენ იქ, სადაც ისინი დღეს სცხოვრობენ, იმათ განიცადეს სხვადასხვაგვარი ეთნიური ზეგავლენა, რის კვალი დღემდისაც ცოცხალია. სვანები რამდენიმე ათასი წლის განმავლობაში დაბნეულად და კარჩაკეტილად სცხოვრობდნენ. იმათ შეინარჩუნეს საკუთარი ენა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, სვანებსა და დანარჩენ ქართველებს შორის ნათესაური კავშირის გრძნობა მუდამ ძლიერი იყო. ამას მოწმობს მთელი წარსული ისტორია, ამას მოწმობს ის გარემოებაც, რომ როგორც სვანებს, ისე ლეჩხუმელებს და რაჭველებს ერთნაირი გვარები და სახელები აქვთ, მცირედი გამონაკლისის გარდა. მეტია აქ ლაპარაკი იმაზე, რომ კულტურულად სვანები მხოლოდ ქართველებთან არიან დაკავშირებული და ქართულ ენას ისინი, როგორც წინედ, ისე მით უმეტეს ეხლა, თავის მეორე დედა ენად სთვლიან და უმეტესობა იმათი მშვენივრად ლაპარაკობენ ქართულად. ამიტომ სვანურ სკოლებში ყოველგან ქართულ ენაზე სწარმოებს სწავლება.

ამეამად სვანების საერთო რიცხვი სისწორით ცნობილი არაა, მხოლოდ დაახლოვებით ვიცით ეს რიცხვი. ასე, ქვემო სვანეთში არის 6.000-7.000 სული ორივე სქესისა; ხოლო ზემო სვანეთში 15.000-16.000. ამგვარად სვანების საერთო რიცხვზე დღეს აღწევს დაახლოვებით 22.000 მდე. ძველი ცნობის მიხედვით სვანები ბევრად ამაზე მეტი ყოფილან. მაშასადამე, გამრავლების მაგიერ კიდევ უფო შემცირებულან. აშკარაა, არის მი-

ზეზები ანუ მთელი რიგი მიზეზებისა, რომლებიც სვანებს ამოწყვეტით ემუქრებიან, თუ ეს მიზეზები არ იქნენ თავიდან აშორებული. რა თქმა უნდა, სვანები თავისი საკუთარი ძალებით ამ მიზეზებს თავიდან ვერ აიცილებენ. ამ საქმეს უნდა მოკილოს ხელი უმაღლესმა მთავრობამ. ამის მიზეზი მარტო სიღარიბე არაა, არის სხვა მიზეზებიც, რომლებიც სვანების გამრავლებას წინ ეღობებიან. ავიღოთ მაგ. სვანური სახლები, რომლებიც ხალხს ასწეულებენ. უჩენენ ათასგვარ ავადმყოფობას. სვანურ სახლში აღამიანები და პირუტყვი ერთად ცხოვრობენ; სახლებს არა აქვთ ფანჯრები, არა აქვთ ბუხრები. აქ შეუძლებელია რაიმე სისუფთავის დაცვა. შემდეგ სვანი უმეტეს ნაწილად მუდამ მშიერი, მას მოსავალი არ ყოფნის, ძლივს სამი თვის სამყოფი თუ მოუვა, ან ექვსი თვის. იგი იძულებული ხდება ზურგით ზიდოს ფუთობით საზრდო ლეჩხუმიდან ან ზუგდიდის მაზრიდან. ბევრი იმათგანი იღუპება გზაში. სვანური ოჯახი კი ამ დროს შიმშილს განიცდის. ჩვენ არ ვიცით, თუ როგორ იყო წი ნანდელ დროში სვანების გამოკვების საქმე, მაგრამ, რომ ამ მხრით ცუდი მდგომარეობაა დღეს, ეს უეჭვოა.

გარდა ამისა, არის კიდევ ერთი მიზეზი, რომელიც ხალხის გამრავლებაზე უარყოფითად მოქმედობს. მე ვამბობ შურიხძებზე ანუ ხიხხლის აღებაზე. ეს განმანადგურებელი ჩვეულება სვანებში დღემდისაც ძლიერია. მართალია ამ უკანასკნელ დროს ამის წინააღმდეგ უკვე ისმის ხალხის აღშფოთება და პროტესტები. ასე, მაგ. მიტინგებზე ხალხი ბევრგან ითხოვდა იმათ სასტიკად დასჯას, ვინც სისხლის აღების ნიადაგზე კაცის მკვლელობას ჩადის, და გამოთქვამენ სამართლიან საყვედურს იმის გამო, რომ კაცის მკვლელები დაუსჯელად იმყოფებიან. რა თქმა

უნდა, რომ სისხლის აღება მოესპოთ, აუცილებლად საჭი-
როა სხვა კულტურულ ზომებთან ერთად ეს დანაშაული
სასტიკად ისჯებოდეს, და ამ მხრით სათანადო ზომები
მიღებული იქნება. მაგრამ ეს ეკუთვნის მომავალს; ხოლო
წარსულში სისხლის აღება ანადგურებდა სვანებს, და ესეც
ერთი მიზეზი იყო იმისა, რომ ხალხის რაოდენობის ზრდა
შეჩერდა და ამ რაოდენობამ იკლო. იშვიათად ნახავთ
სვანეთში ოჯახს, დედას, მამას, დას, რომ მას მახლობე-
ლი ნათესავი არ ყავდეს მოკლული შურისძიების ნიადაგ-
ზე. ჩემი იქ ყოფნის წინ რამდენიმე შემთხვევას ქონდა
ადგილი. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ჩვეულებას მისდევნ
ერთნაირად როგორც მამაკაცები, ისე დედაკაცებიც. ჩემი
იქ ყოფნის დროს ერთ-ერთ მიტინგზე ერთმა დედაკაცმა
შურისძიების ნიადაგზე სცემა მეორე დედაკაცს, რომელიც
მას მიტინგზე შეხვდა. ეს იყო სწორეთ იმ დროს, როცა
მე იქ ვლაპარაკობდი სისხლის აღების ყოვლად უაზრობა-
ზე და მასთან მის განმანადგურებელ შედეგებზე ხალხი-
სათვის.

საბედნიეროთ უნდა ვთქვათ, რომ ამ უკანასკნელ
დროს დანაშაულის ჩადენამ სისხლის აღების ნიადაგზე
შესამჩნევად იკლო. შეიძლება ითქვას, რომ, თითო-ორო-
ლა შემთხვევის გამოკლებით, ასეთ დანაშაულს უკანა-
სკნელი წლის განმავლობაში ადგილი აღარ ჰქონებია.
თვით სვანებიც გრძნობენ დღეს ამ ჩვეულების უაზრობას
და თხოულობენ მთავრობის მხრით ენერგიულ ბრძოლას
მის წინააღმდეგ. ეს მეტად საღ მოვლენად უნდა ჩაითვა-
ლოს სვანების ცხოვრებაში.

ხვანები მეტათ ნიჭიერი ხალხია. ამაში მე კიდევ
უფრო დავრწმუნდი სვანეთში ყოფნის დროს. მიუხედავად
იმისა, რომ სვანები სწავლა-განათლებას მოკლებული

არიან, ბუნებით ისეთ დინჯ, გონიერ და დარბაისელ ხალხს თქვენ იშვიათად თუ სადმე იპოვნით. ისეთი ზრდილობიანობა და შეხვედრა მე იშვიათად თუ სადმე მინახავს. სად და როგორ ისწავლეს სვანებმა ასეთი მიხერამოხერა და სიტყვა-პასუხი? მე მუდამ ვეკითხებოდი და ვეკითხები თავის თავს. ეს პირდაპირ გასაოცარია. მე ვამბობ, რომ ბუნებით ისეთ მჭევრმეტყველ ხალხს, როგორიც მე სვანეთში ვნახე, თითქმის ყველა თემში, როგორც თავისუფალ სვანეთში, ისე ყოფილ სადადიშქელიანო სვანეთში, მე სხვა აღვილას არ შევხვედრივარ. უნდა თქვენ თითონ მოისმინოთ სვანების დალაგებული ლოდიკური მსჯელობა, რაც ბუნებრივად სჩქევს იმათ პირიდან, როგორც შადრევანი აუზიდან. რით აიხსნება ეს, თუ არა მათი ბუნებრივი ნიჭით. მამაკაცებს არც დედაკაცები ჩამორჩებიან. სწორედ მოგახსენოთ, სანამ სვანეთში მე ჩემი თვალით არ ვინახულე სვანი-ქალები, მე მათზე მეტად შემცდარი წარმოდგენა მქონდა. თუ მანამდე მე ფფიქრობდი, რომ სვანი-მამაკაცები თავისუფლების მოყვარული არიან, თუ წარსულმა მონობამ ისინი საბოლოოდ ვერ გასტეხა წელში, სვან-დედაკაცებზე მე სრულებით სხვა აზრის ვიყავი. მე წარმოდგენილი მყვანდენ ისინი თავჩაღუნული, რაც მათი დამონება-დაჩაგვრის ნიშანი უნდა ყოფილიყო. სინამდვილეში კი, ჩემდა სასიხარულოდ, სულ სხვა აღმოჩნდა. მართალია, კაცებთან შედარებით ქალები სვანეთში უფრო მეტ შრომას ეწევიან, მაგრამ სამაგიეროდ სვანი-დედაკაცები ისევე თავისუფლად, ისევე თავმომწონედ გრძნობენ თავს, როგორც მამაკაცები. ამას პირველი შეხედვითაც შეამჩნევთ, ისინი მამაკაცებთან ერთად თანასწორად იღებენ მონაწილეობას როგორც ოჯახურ, ისე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. თქვენ ხედავთ,

რომ დედაკაცები არ არიან მამაკაცების მიერ დაჩაგრუ-
ლი. მე ვლაპარაკობ, რა თქმა უნდა, გლენ-დედაკაცებზე,
რომლებსაც მე იქ ვხედავდი. ქალები გამოდიოდნენ მი-
ტინგებზე ისევე თავისუფლად, როგორც მამაკაცები და
ლაპარაკობდნენ ისევე მჭევრმეტყველურად, როგორც მამა-
კაცები. ერთ თემში (ეცერში) ჩემთან მოვიდა განსაკუთ-
რებული დელეგაცია ქალებისაგან შემდგარი და მასთან
მე დიდი კამათის გაწევაც მომიხდა. მე არ ვლაპარაკობ
იმაზე, რომ ცეკვა-თამაშის და სიმღერის დროს, რაც მე
იქ ვნახე, სვანი-ქალები პირველ როლს თამაშობდნენ ვინემ
მამაკაცები. ეს მოწმობს იმას, რომ სვან-ქალებსაც შეუ-
ნარჩუნებიათ ადამიანურ უფლებათა ღრმა გრძნობა, თა-
ვისი ადამიანური ღირსების დაცვა, სიყვარული თავისუფ-
ლებისადმი. ეს თავდებია მათი სრული გათანასწოებისა
მამაკაცებთან უფლების მხრავ. მართალია, უნდა ვსთქვათ,
რომ ამის გვერდით ჩვენ დღემდის ვხედავთ სვანების
ცხოვრებაში სვან-ქალებისათვის დამამცირებელ ზნე-ჩვეუ-
ლებებს, როგორც მაგ., ახალგაზრდა ქალის ქმარზე გა-
თხოვების საქმეში. ამ ჩვეულების მიხედვით, ქალს ჰყიდის
დედ-მამა. ე. ი. ღებულობს მასში სასყიდელს, და ქალს
აიძულებს გაჰყვეს ქმარს თავისი სურვილის წინააღმდეგ.
საბედნიეროდ, ეს ბარბაროსული ჩვეულება დღეს იწვევს
უკვე აღშფოთებას და უნდა იმედი ვიქონიოთ, რომ ახლო
მომავალში ის სრულებით გაქრება.

IV

ყველაზე უფრო კარგ შთაბეჭდილებას ახდინს სვა-
ნეთის დღევანდელი ახალგაზრდობა. შეიძლება დანამ-
დვილებით ითქვას, რომ ამ ახალგაზრდობაში დღეს სე-
რიოზული და ღრმა ცვლილებაა მომხდარი. ეს ახალგაზრ-

დობა უკვე ხედავს და გრძნობს, რომ ძველებურად ცხოვრება მას უკვე აღარ შეუძლია. იგი მიისწრაფვის წინ, სწავლა-განათლებისაკენ; მაგრამ, სამწუხაროდ, აქ ბევრი დაბრკოლება ხვდება მას წინ. ჯერ ერთი ის, რომ სიღარიბე მას ამის საშუალებას არ აძლევს; მეორე მხრით, არც მთავრობას იქვს შეძლება მთელი ეს ახალგაზრდობა დააკმაყოფილოს მით, რომ ყველას მისცეს შეძლება სწავლის მიღებისა თუ გაგრძელებისა უმაღლეს სასწავლებელში. აქაა სევანეთის ახალგაზრდობის ტრაგედია, და განა მარტო სევანეთის! ეს ტრაგედია ორკეცდება კიდევ იმით, რომ ამ სწავლისათვის მოწყურებულ ახალგაზრდობას, რომელსაც აგრეთვე ახალგაზრდათა კომკავშირში შესვლა სურს, არა ჰყავს შესაფერი ხელძღვანელი. აქ ჩვენ დიდი საშიშროება გვაქვს წინ იმ მხრით, რომ თუ დროზე ვერ ვუშველეთ ამ ახალგაზრდობას, იგი გულს აიცრუებს ყველაფერზე ან მრუდე გზით დაიწყებს სიარულს. ორივე ამ საშიშროებას ჩვენ უნდა შევებრძოლოთ, რათა სევანეთის ახალგაზრდობა ვიხსნათ მისგან. არ უნდა იქნეს დავიწყებული ის გარემოება, რომ სევანი მხოლოდ ეხლა იღვიძებს საუკუნოებრივი ძილისაგან, რომ იგი მხოლოდ ეხლა ეწაფება სწავლა-განათლებას და საერთოდ იგი მხოლოდ ეხლა იწყებს კულტურულ ცხოვრებას. ერთმა სოფლის მასწავლებელმა ლატალის თემში, რომელიც წინად საქართველოს სხვადასხვა სოფლებში ყოფილა მასწავლებლად და რომელსაც ამ მხრით დიდი გამოცდილება აქვს, გადმომცა, რომ სევანი-ბავშვი შესანიშნავ ნიჭს იჩენს. ყოველივე ეს მოწმობს იმას, რომ სევანები ნიჭიერი ხალხია და მათ კარგი მომავალი აქვთ.

მეტად საგულისხმიერია ამ მხრივ შემდეგი გარემოება: როგორც ვიცით, სევანები თვით ბუნებრივ პირო-

ბების მეოხებით ყველასაგან მოწყვეტილნი არიან და მახე-
თან მეტად ჩამორჩენილი, და ისინი აქამდე საგვარეულო
წესწყობილებას ვერ გასცილებიან. მოსალოდნელი იყო,
რომ ასეთი ხალხი ზურგს შეაქცევდა ყოველივე ცვლილე-
ბის შეტანას თავის ყოფა-ცხოვრებაში და ზნე-ჩვეულებებ-
ში. ყოველ შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო, რომ იგი
ექვსის ზვალთ შეხედავდა ყოველივე ასეთ ცდას. სინამ-
დვილეში კი ჩვენ სრულებით სხვას ვხედავთ. სვანები
გასაოცარი მონდომებით და ნდობითაც ეტანებიან ყოვე-
ლივე ახალს. სწავლა-განათლების და სკოლების შესახებ
ჩვენ უკვე ვთქვით, თუ რა დიდი სურვილი აქვთ მათ
დღეს ამ მხრით. ასევე უნდა ვსთქვათ მკურნალობის შე-
სახებ; როგორც მამაკაცები, ისე დედაკაცები არა თუ არ
გაურბიან ექიმებს, და ნასწავლ ბებია-ქალებს, არამედ
დიდი მოწადინებით მიდიან მათთან. და ეს სულ ერთი
წლის საქმეა. წინაღ ექიმი სვანეთში მხოლოდ სახელად
იყო. ეხლა მარტო ზემო სვანეთში ორი საავადმყოფოა
მწოლიარე ავადმყოფებისათვის და გარდა ამისა კიდევ ორი
საექიმო პუნქტი. ორივე საავადმყოფო გავსილი იყო
ორივე სქესის ავადმყოფებით, მათ შორის უმეტესობა
ქირურგიული ავადმყოფები იყვნენ. რომელთაც გაკეთე-
ბული ჰქონდათ სერიოზული ოპერაციები—ყველას კარ-
გად. რამდენადაც მე საშუალება მქონდა გამეგო ადგი-
ლობრივ დათვალიერების დროს, არ ყოფილა თითქმის
არც ერთი შემთხვევა, როცა სვანები უნდობლობით მოქ-
ცეოდნენ ექიმებს. ჩვენი ექიმები, უნდა ითქვას ეს იმათ
სასახელოდ, თითქმის ყველანი დიდი მონდომებით და
ენერგიით ეწევიან თავის სამსახურს სვანეთში. და თავისი
ცოდნით პირდაპირ აოცებენ სვანებს. სხვათა შორის ისი-
ნი ჩიყვიანებს ანთავისუფლებენ ჩიყვიდან,—ეს არის სპე-

ციფიური სვანური სენი, რომელსაც განსაკუთრებით მხოლოდ სვანეთში აქვს ადგილი.

აღსანიშნავია აქვე ისიც, რომ უკანასკნელ ხანებში სვანებს აქ-იქ მიუყვიათ ხელი თავიანთ სვანურ სახლების გადასაკეთებლად ევროპიულ ყაიდაზე. მართალია, ცვლილება ამ მხრით ჯერჯერობით უმნიშვნელოა, მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი ან რამდენიმე წლის საქმეა. ყოველ შემთხვევაში, ეს მეტად კარგი მაჩვენებელია.

ყოველივე ზევით ნათქვამიდან ის დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ, რომ სვანები არა თუ არ გაურბიან ცვლილების შეტანას თავის ცხოვრებაში, არამედ სიხარულით ეგებებიან ყოველივე ახალს, თუ ამის სარგებლობაში ოდნავაც არის მაინც დარწმუნდენ.

ჰ. სვანეთის „გზეგზი“.

გზების საკითხი ყველაზე უფრო საყურადღებო და ყველაზე უფრო მეტად მწვავე საკითხია სვანეთისათვის გზა, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, სვანეთში არ არსებობს. როცა სვანეთის გზებზე ლაპარაკობთ, საჭიროა დაივიწყოთ თითქმის ყოველივე ის, რაც საზოგადოთ ახასიათებს გზას. სვანური გზა—ეს სრულიად სხვა რამეა. გაქირებულმა ცხოვრებამ ათასოვან წლების განმავლობაში დააჩვია სვანი ისეთ ადგილებზე სიარულს, რაც უჩვეულო ადამიანისათვის ყოველად წარმოუდგენელია. ცხოვრების მკაცრი პირობები იძულებულ ყოფენ სვანს გადალახოს მან უზარმაზარი ქედები ზამთარ-ზაფხულ, და კიდევაც მრავალი სვანი ხდება მსხვერპლი ასეთი მოგზაურობის, განსაკუთრებით ზამთარში.

სვანეთში ყოფნის დროს მე დავრწმუნდი იმაში, რომ სვანს თითქმის ყოველგან შეუძლიან გადალახოს უმაღლესი სვანეთი

მთები როგორც ჩრდილოეთისაკენ, ისე სამხრეთისაკენ ასე რომ კავკასიონის უმთავრეს მთაგრეხილს სვანები გადადიან, რა თქმა უნდა, ფეხით შვიდ ადგილას და გადაყავ-გადმოყავთ საქონელიც, მაგრამ ეს შესაძლებელია მხოლოდ ზაფხულობით. ამდენივე და კიდევ მეტი გადმოსავალია ზემო სვანეთიდან ქვემო სვანეთში, რაქის და ლეჩხუმის მაზრებში. მაგრამ ვაი იმისთანა გადასვლას და გადმოსვლას. ესაა ნამდვილი ტანჯვა და წვალება და მასთან უზომოდ ხარჯვა აღამიანის ძალის და ენერგიის.

სვანეთის გზებში უნდა ცალკე გამოვყოთ ორი გზა ანუ ორი საცხენოსნო და საქვეითო ბილიკი: ერთი ჯვარის მიმართულებით, რომელიც ზემო სვანეთს აკავშირებს ზუგდიდის მაზრასთან; მისი სიგრძე დაახლოვებით სოფ. ჯვარიდან მესტიამდე 120 ვერსი იქნება. ამ გზის დღევანდელი მდგომარეობა ისეთია, რომ ზაფხულობით, როცა ლატფარის უღელტეხილი გახსნილია, ყველანი უპირატესობას ლატფარის გადასავალს ანიჭებენ. მეც ასე მირჩია ყველამ, როცა სვანეთში მივემგზავრებოდი. მაგრამ როცა ზამთარში ლატფარის უღელტეხილი იხურება თოვლის გამო, მაშინ ჯვარის გზა უმთავრეს, თუმცა არა ერთადერთ, დამაკავშირებელ საშუალებად რჩება ზემო სვანეთისა და ისიც ზემო სვანეთის დასავლეთ ნაწილის ანუ ყოფილი სადადიშქელიანო სვანეთისათვის. ზემო სვანეთის აღმოსავლეთის ნაწილი ანუ ყოფილი თავისუფალი სვანეთი იშვიათად თუ ამ გზით სარგებლობს ზამთრობითაც. ზემო სვანეთის ეს ნაწილი ზამთარში უპირატესობას აძლევს სხვა მიმართულებით სიარულს. ერთი ასეთი მიმართულება არის კალის თემიდან ქვემო სვანეთში მუშურის მთის მწვერვალებზე. საქმე იმაშია, რომ ამ მწვერვალებზე ქარის გამო თოვლი ვერ ჩერდება. და აი გაქირავებული

სვანი სარგებლობს ამ გარემოებით მიმოსვლისათვის, მაგრამ ეს მეტად სახიფათოა და ხშირად უბედურებით თავდება მგზავრისათვის, მეტადრე თუ მას მოასწრო ამ მწვერვალზე ავდარმა, ქარბუქმა, თოვლმა და სხვ. ამ დროს მგზავრი ეარდება ხრამში და იღუპება. მეორე მიმართულებაა უშგულის თემიდან ზაგარის უღელტეხილით და შემდეგ მდ. ცხენის წყალის ხეობით, სწორეთ იმ გზით, რომლითაც მე მომიხდა ზემო სვანეთიდან უკან დაბრუნება. მაგრამ აქ მოდის მაღალი თოვლი, მგზავრები კარგავენ მიმართულებას და იღუპებიან. უბედურების თავიდან ასაცილებლად და მიმართულების გამოსაცნობად — ზაფხულში სვანები მიწაში ასობენ ხეებს. ასეთი სვეტები ჩვენ ბევრი შეგვხვდა ჩვენი მოგზაურობის დროს.

ზემო სვანეთში გადასავალი მეორე საცხენოსნო გზა არის ლატფარის უღელტეხილი, რომლითაც მე გადავედი იქ და რომელიც მე არა ერთჯერ მაქვს მოხსენებული ამ წერილში. ზაფხულობით ეს გზა ზემო სვანეთში სამოგზაუროდ ყველაზე უფრო კარგ გზად უნდა ჩაითვალოს; ის ბევრად უმჯობესია იმ გზაზედაც, რომელიც ჯვარის მიმართულებით არსებობს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ზამთრობით ლატფარის უღელტეხილი გადაუვალია.

ასეთია დაახლოვებით სვანეთის გზები. მაგრამ იმისთვის, რომ ამ გზებზე ცოტად თუ ბევრად სწორი წარმოდგენა იქონიოს ადამიანმა, საჭიროა ადგილობრივ იმათი გაცნობა. თუ ზაფხულობით სვანეთთან რამოდენიმედ მაინც შესაძლებელია მიმოსვლა და კავშირის დაკავება, ზამთრობით მასთან თითქმის ყოველგვარი მიმოსვლა და კავშირი შეუძლებელია, ზამთარი კი იქ გრძელდება 7—8 თვე, და ამ ხნის განმავლობაში ეს მხარე პირდაპირ მოწყვეტილია ჩვენგან. ეს მოწყვეტილობა ორკეცდება კიდევ

იმ გარემოებითაც, რომ სვანეთში, არც ზემო და არც ქვემოში, არაა არც ტელეგრაფი *) და არც ტელეფონი.

ასეთი მდგომარეობის გაგრძელება მომავალში სვანეთის ხალხისათვის შეუძლებელი იქნება. ყველა სვანი დიდიდან პატარამდე ამას გრძნობს. თუ სვანეთის მოწყვეტილობას, ე. ი. მის უგზოობას რამე არ ეშველა, ისე სვანებს სიცოცხლე ალარ შეეძლებათ.

აშკარაა, რომ სვანეთში გზა აუცილებლად უნდა იქნას გაყვანილი, ისეთი გზა, რომელიც ზამთარ-ზაფხულ შესაძლებლად გახდის სვანეთში მიმოსვლას, სვანეთთან კავშირს, რომელიც უზრუნველყოფს სვანეთში არა თუ ურმის და ეტლის, არამედ ავტომობილის სიარულსაც. ასეთი გზა გამოიყვანს სვანეთის ხალხს პირველყოფილ მდგომარეობიდან და წაუძღვება მას წარმატებისა და განვითარებისაკენ. მაგრამ ამისათვის დიდი საღსარი, დიდი თანხაა საჭირო. საქართველოს მთავრობას უკვე გადაწყვეტილი აქვს ამ გზის გაყვანა რაც შეიძლება ახლო მომავალში, რისთვისაც უკვე ჯვარის მიმართულებით გამოკვლევა სწარმოებს. ეს გამოკვლევა ჯერ დამთავრებული არაა და, მაშასადამე, ჯერ შეუძლებელია სისწორით იმისი თქმა, თუ რა ვადაში დასრულდება მისი გაკეთება. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამ ზამთარში ეს საკითხი სავსებით გამოირკვევა, და მომავალ გაზაფხულიდან შესაძლებელი იქნება სვანეთის გზის კეთება დაწყებულ იქნას.

მაგრამ სვანეთის გზის ამ პროექტის გვერდით არსებობს კიდევ მეორე პროექტი ლეჩხუმის და ქვემო სვანეთის მიმართულებითაც, და ამ ნიადაგზე თვით სვანეთის ხალხში ერთგვარი უთანხმოება არსებობს. მდგო-

*) მხოლოდ ამ შემოდგომიდან დაწყებულია ტელეგრაფის გაყვანა ჯვარიდან მესტიამდე.

მარეობა ასეთია: ზემო სვანეთის აღმოსავლეთი ნაწილი (დაახლოვებით 7 თემი: ლატალი, ლენტეხი, მესტია, ფარი, მუღაზი, კალი და უშგული) და მთელი ქვემო სვანეთი დაინტერესებული არიან, რომ ზემო სვანეთის გზა გაკეთდეს ლეჩხუმის მაზრის მხრით. ხოლო ზემო სვანეთის დასავლეთი ნაწილისათვის უფრო ხელსაყრელია გზის გაკეთება ჯვარის მიმართულებით. ორივე მიმართულების რაგორც სასარგებლოდ, ისე საწინააღმდეგოდ ბევრის თქმა შეიძლება. ჩვენ ვიცით, რომ ზემო სვანეთის აღმოს. ნაწილის დასამხარი, ქვემო სვანეთს რომ თავი დავანებოთ, ლეჩხუმისაკენ არის; ამ ნაწილს კულტურული და ეკონომიური კავშირი ლეჩხუმთან და შემდეგ მისი მეშვეობით ქუთაისთან აქვს. წარსულშიაც ასეთი კავშირი ყოფილა. გარდა ამისა ამ მიმართულებით გზის გაყვანა დააკავშირებს ერთმანეთთან ზემო და ქვემო სვანეთს. მაგრამ, როგორც მცოდნე პირები ამტკიცებენ, ამ მიმართულებით ზემო სვანეთის გზის გაყვანას მრავალი ტექნიკური დაბრკოლება ელოდება წინ. უმთავრესი დაბრკოლებათაგანი მდგომარეობს იმაში, რომ კიდევ ამ მიმართულებით გაკეთდეს ეს გზა—სულ ერთია, ზამთრობით დიდი თოვლიანობის გამო ის გამოუყენებელი დარჩება.

ამ გზით სარგებლობა შესაძლებელი იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ რომ გაითხრება გვირაბი (ტონელი) ჩოლურის და კალის თენებს შუა იქ, სადაც იმათ ჰყოფს ლურის მთა და სადაც ამ მთას შედარებით ვიწრო ყელი აქვს. თავის თავად იგულისხმება, რომ გვირაბის გაჭრას მოუწდება დიდი თანხაც და დიდი ვადაც; ყოველ შემთხვევაში, რათა ამ მეტად დიდი საკითხის გადაჭრის დროს დაცულ იქნას სამართლიანობა, მთავრობის განკარგულებით სვანეთში კიდევ გაიგზავნა ინჟინრებისაგან

შემდგარი კომისია განასკუთრებით იმის გამოსარკვევად თუ რამდენად შესაძლებელი იქნება დასახელებულ ადგილას გვირაბის გაჭრა, და დაახლოვებით რა თანახა და რა ვადა იქნება საჭირო ამის განსახორციელებლად.

ჩვენ კარგად გვესმის, რომ გზა საჭიროა ორივე მიმართულებით, მაგრამ ყველა დაგვეთანხმება იმაში, რომ დღეს ჩვენი მთავრობისათვის ერთი მიმართულებითაც კი სვანეთში გზის გაკეთება მეტად დიდ გასაჭირს წარმოადგენს, არა თუ ორი მიმართულებით. ყველა გარემოებათა გამორკვევის და აწონ-დაწონის შემდეგ, მთავრობა აირჩევს იმ მიმართულებას, რომელიც შედარებით უფრო მისაღები იქნება როგორც ტექნიკურად, ისე ფინანსითურად, და მასთან მთელი სვანეთის სარგებლობის მიხედვით. არ უნდა დავივიწყოთ ის გარემოება, რომ სვანეთმა ახლო მომავალში ჩვენ უნდა მოგვცეს დიდძალი ნედლი მასალა (ხე-ტყე, საქონელი, მადნეულობა) გასატანად, და ამიტომ აშკარაა, რომ ის უნდა დაუახლოვდეს შავი ზღვის სანაპირო რკინის გზას, რომელიც უკვე კეთდება.

ამავე დროს აუცილებლათ საჭიროა, რომ ქვემო სვანეთის გზაც იმდენად შეკეთდეს, რომ იქ ურემს და ეტლს თავისუფლათ შეეძლოთ სიარული როგორც ზაფხულში ისე ზამთარშიაც. ასე სდგას ამჟამად სვანეთის გზის გაყვანის საკითხი. მე აღვნიშნე ის უთანხმოება, რომელიც არსებობს დღეს ამ საკითხის ირგვლივ სვანეთის სხვადასხვა ნაწილებს შორის. სრულიად ბუნებრივია ის, რომ ერთი ნაწილისათვის გზა უფრო ჯვარის მიმართულებითაა დასაძმარი, მეორე ნაწილისათვის კი ლეჩხუმის მიმართულებით. ეს ჩვენ კარგად გვესმის, მაგრამ როგორ უნდა მოიქცეს ამ შემთხვევაში მთავრობა, რომელსაც ამ ახლო მომავალში მხოლოდ ერთი მიმა-

რთულებით თუ შეეძლება გზის გაყვანა. სვანეთის ხალხი დარწმუნებული უნდა იყოს იმაში, რომ მთავრობა სვანეთის არც ერთ კუთხეს ანუ ნაწილს არ ემხრობა და უპირატესობას არ აძლევს, რომ იგი ხელმძღვანელობს საერთოდ მთელი სვანეთის ხალხის ინტერესებით, და გზის გაყვანის საქმეშიაც უპირველეს ყოვლისა ეს საერთო ინტერესები იქნებიან მხედველობაში მიღებული. მასთან გზის გაყვანას, სულ ერთია რომელი ხიმართულებითაც ეს არ იქნება, მთავრობა შესძლებს თვით სვანეთის ხალხის ახლო და მხურვალე მონაწილეობით. ამის სურვილი არა ერთხელ გამოუთქვამთ სვანებს; გამოთქვეს ეს ჩემი იქ ყოფნის დროსაც. ვიმეორებ, სვანეთისათვის გზის გაკეთება დგას ყველა საქმეზე წინ. ამ საქმის გარეშე საფუძვლიანათ იქ არაფრის გაკეთება არ შეიძლება. რა საქმის მდგომარეობაზედაც არ უნდა დაიწყოთ ლაპარაკი, იქნება ეს საბჭოთა აპარატის გაუქმობისება, იქნება ეს კულტურული თუ საექიმო საქმის მოწესრიგება, იქნება ეს მეურნეობის სხვადასხვა დარგის განვითარება და სხვა და სხვა, — ყოველივე ეს ებჯინება უკანასკნელი ანგარიშის დროს გზის საკითხს. ერთი სიტყვით დღევანდელ პირობებში გზის გაკეთება წარმოადგენს სვანეთის სათავეს და დასაწყისს ყოველგვარ დაწყებულებათა და ყოველივე განვითარებისათვის. მის გარეშე სვანეთის განვითარება არსებითად წარმოუდგენელია.

მეორე მხრით ჩვენ არ უნდა დავფაროთ ის სიძნელენი, რაც მთავრობას უდგას წინ ამ საქმეში. ფართო საზოგადოების დაუხმარებლად მარტო მთავრობის სალაროს გაუქმირდება ამ საქმის დაჩქარებით დაბოლოება. საჭიროა აქაც (ცენტრში) და იქაც (სვანეთში) სვანეთის გზის ირგვლივ ამოძრავდნ საზოგადოებრივი ძალები, და-

არსდენ საზოგადოებები და კომიტეტები მთავრობის და-
სახმარებლად სვანეთში გზის გასაყვანად. ასეთ საზოგა-
დოებებს არა მარტო მორალური მნიშვნელობა ექნებათ,
იმათ შეედლებათ ნივთიერი დახმარების აღმოჩენაც. ამ
ორი თუ სამი წლის წინად იყო ცდა ასეთი საზოგადოე-
ბის შესაქმნელად. თუ მაშინ ამისთვის ნიადაგი ჯერ კი
დევ არ იყო, დღეს ეს ნიადაგი უკვე არსებობს. საბჭოთა
მთავრობის და ფართო საზოგადოების შეერთებული ძა-
ლა შესძლებს ამ დიდი საქმის რაც შეიძლება დაჩქარე-
ბით განხორციელებას.

4. ზემო სვანეთის სამაზრო ცენტრი.

თუ სვანეთში გზის გაყვანას და აგრეთვე იმ გარე-
მოებას, თუ რომელი მიმართულებით იქნება ეს გზა გა-
ყვანილი, აქვს სვანეთისთვის უალრესად დიდი და არსე-
ბითი მნიშვნელობა, სამაგიეროდ ეს არ ითქმის იმაზე,
იქნება ზემო სვანეთის სამაზრო ცენტრი იქ, სადაც ის
დღეს არის, ე. ი. მესტიაში, თუ იქ, სადაც ის წინად იყო,
ე. ი. ბეჩოში. მესტიასა და ბეჩოს შუა 12 ვერსია. ზემო
სვანეთისთვის საერთოდ სულ ერთია, იქნება ეს ცენტრი
მესტიაში თუ ბეჩოში. სამწუხაროდ, ამ საკითხის ირგვლივ
დღეს დიდი დავაა ატეხილი. თითქმის ყველა მიტინგზე
გზის შემდეგ ხალხი ამ საკითხს აყენებდა. ზოგი ითხოვდა
სამაზრო ცენტრის მესტიაში დატოვებას, ზოგი კიდეც
მის გადატანას ბეჩოში. ამ საკითხშიაც ზემო სვანეთის
მცხოვრებლები ორ ბანაკად, ორ ნაწილად იყოფებიან.
ერთი მხრით ყოფილი თავისუფალი სვანეთი, რომელიც
მოითხოვს ცენტრი დარჩეს მესტიაში; მეორე მხრით კი,
ყოფილი სადადიშქელიანო სვანეთი მოითხოვს ცენტრის
ისევ ბეჩოში დაბრუნებას. ვიმეორებ, რომ სვანეთის ხალ-

ხისტვის არავითარი არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს იმ გარემოებას, რომ იქნება სამაზრო ცენტრი მესტიაში, ბეჩოში თუ კიდევ სხვა რომელიმე ადგილას, მაგ., თუნდაც ლიბაღში. მაგრამ, რადგანაც ამის შესახებ სწარმოებს დავა თვით სვანეთში—საჭიროა ამ დავაში გავერკვიოთ. თითოეულ საკითხს, რაგინდ წვრილმანი არ უნდა იყოს ის, აქვს თავისი პატარა ისტორია.

საქმე იმაშია, რომ სვანეთს, როგორც ზევითაც იყო ნათქვამი, არასოდეს არ ჰქონებია ისეთი ცენტრი, რომელსაც ჰქონებოდა მისთვის გამაერთიანებელი ხასიათი ან აღებმიცემობისა, ან სწავლა-განათლების ან სხვა რაიმეს მხრით. სვანეთს არ შეუქნია არც ქალაქი, არც აღებმიცემობა და არც ქალაქური წარმოება. სვანეთის ტერიტორიაზე ჩვენ ვხედავთ მხოლოდ ცალკე სოფლებს, რომლებიც ერთმანეთს გვანან, რომელნიც ერთმანეთისაგან თითქმის არაფრით არ განირჩევიან. მაგრამ თვითმპყრობელობის დროს მთავრობამ გაიჩინა ადმინისტრაციული ცენტრი ბეჩოში. იქვე იყო საექიმო პუნქტი, რომელიც მხოლოდ ზაფხულობით, 2—3 თვის განმავლობაში მოქმედობდა. გარდა ამისა იქვე იყო გაკეთებული სახელოსნო სასწავლებელი,—ერთად-ერთი მნიშვნელოვანი დაწესებულება სვანებისათვის მაშინდელ დროში.

ასეთი მდგომარეობა იყო, რამდენადაც მე ვიცი, საბჭოთა ხელისუფლების დამკვიდრებამდე საქართველოში და რამდენსამე ხანს შემდეგშიაც. მაგრამ 1922 წელს, თუ არ ვცდები, სამაზრო ცენტრი მუღაზში იქნა გადატანილი. მაგრამ 1923 წელს ის ისევ ბეჩოში დააბრუნეს. 1924 წლის აგვისტოს ავანტიურის შემდეგ სამაზრო ცენტრი გადააქვთ მესტიაში, სადაც ის დღევანდლამდე იმყოფება. ასეთია მოკლე ისტორია სამაზრო ცენტრის

ხეტილისა ამ უკანასკნელი სამი-ოთხი წლის განმავლობაში.

ბეჩოელები და საერთოდ სადადიშელებიანო სვანეთი ვერ შერიგებიან იმ აზრს, რომ სამაზრო ცენტრი ეკუთვნოდა იმათ და მესტიელებმა ის მათ წაართვეს. ხოლო 1924 წელს ბეჩოდან ცენტრის გადატანის მიზეზი იყო ის, რომ გამოსვლების დროს ბეჩოში ყველა შენობები აჯანყებულებმა დაანგრიეს და ამის გამო სამაზრო დაწესებულებებს იქ მუშაობა აღარ შეეძლოთ. ამიტომ ცენტრი გადაიტანეს მესტიაში, სადაც ხალხის დახმარებით მცირე ხნის განმავლობაში რამდენიმე შენობა შეაკეთეს სხვადასხვა დაწესებულებათათვის, და თუ ეხლა სამაზრო ცენტრი მესტიიდან ისევ ბეჩოში იქნა გადატანილი, მესტიელები თავს შეურაცხყოფილად ჩასთვლიან. ასე დგას საკითხი.

როგორ უნდა გადასწყდეს სამაზრო ცენტრის საკითხი ზემო სვანეთში, თუ რომ მართლა ობიექტიურად მივუდგებით საქმეს? ე. ი. თუ მივიღებთ მხედველობაში მთელი ზემო სვანეთის მაზრის ინტერესებს და არა ბეჩოს ან მესტიის ინტერესებს.

რომ მივუდგეთ ამ საკითხს ჯერ მარტო იმ მხრით, თუ რომელი პუნქტია, ე. ი. მესტია თუ ბეჩო, ზემო სვანეთის შუაგული ადგილი, სიმართლე უფრო ბეჩოსკენ იქნება; ამისთვის საკმარისია, რომ სვანეთის ქარტას გადახედოთ. მაგრამ რადგან მესტიისა და ბეჩოს შუა სულო 12 ვერსია, ეს გარემოება გადამჭრელ როლს ვერ ითამაშებს აქ. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ბეჩოს და მის მიდამოებს აქვთ კიდევ სხვა უპირატესობაც მესტიის წინაშე. მართალია, დღემდე ზემო სვანეთში არსებითად არავითარი ცენტრი არ ყოფილა, მაგრამ გზის გაყვანის შემდეგ ასეთი ცენტრი აუცილებლად უნდა გაჩნდეს. ამ მხრით უპი-

რატესობა ბეჩოსკენ არის, ვინაიდან იქ არის ისეთი პი-
რობები, რომლებიც ასეთი ცენტრის გაფართოებას ხელს
შეუწყობენ. მესტიას ასეთი გასაქანი, ასეთი სიფართო არ
აქვს. ასე რომ ბოლოს და ბოლოს, ზემო სვანეთის ბუ-
ნებრივი ცენტრი ბეჩოში უნდა დარჩეს, მას აქვს უეჭვო
მომავალი.

რაც შეეხება დღევანდელ დავას ცენტრის ირგვლივ,
ამას არავითარი გასამართლებელი საბუთი არ აქვს. რო-
გორც მესტიაში, ისე ბეჩოში არსებობენ სამაზრო მნი-
შვნელობის დაწესებულებები, რომლებიც არც ერთ იმათ-
განს არ წაერთმევათ, სულ ერთია—მესტიაში დარჩება
სამაზრო ცენტრი, თუ ის გადატანილი იქნება ბეჩოში.

ვიმეორებ კიდევ ერთხელ, რომ სვანეთის ხალხი-
სთვის არავითარი არსებითი მნიშვნელობა არ აქვს იმას,
იქნება სამაზრო ცენტრი მესტიაში თუ ბეჩოში. ზემო
სვანეთისთვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს და ექნება იმას,
რომ სვანეთში გაჩაღდეს კულტურულ-აღმშენებლობითი
მუშაობა ხალხის სასარგებლოდ, რომ ყველა თემში და
სოფელში მოეწყოს სათანადო საბჭოს აპარატი, სკოლა,
ექიმობა, რომ სვანეთში განვითარდეს მეურნეობა. აი,
საითკენ უნდა იყოს მიქცეული სვანეთის ხალხის მთელი
ყურადღება და არა იქითკენ, თუ სად, რომელ თემში
იქნება ბინა მაზრის აღმასრულებელ კომიტეტის. რა თქმა
უნდა, შეუძლებელია, რომ მას ერთსა და იმავე დროს
ორ ადგილას ჰქონდეს ბინა, მაგრამ სვანეთის ხალხმა
უნდა გამოიჩინოს იმდენი შეგნება და შორს-მხედველო-
ბა, რომ ამ საკითხის ირგვლივ არავითარ გამწვავებას
ადგილი არ უნდა დაუტოვოს. და მე დარწმუნებული ვარ
იმაში, რომ ის საერთო შეთანხმებით და მორიგებით გა-
დაიჭრება მთელი ზემო სვანეთის სასარგებლოდ.

ადმონებლოპიტი მუშაობა ზემო სვანეთში.

გადამეტებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ ნამდვილი დადებითი მუშაობა საბჭოთა ხელისუფლების მხრივ დაიწყო ზემო სვანეთში 1924 წ. ბოლოდან და ეს მუშაობა გაიშალა იქ მხოლოდ 1925 წლიდან. საერთოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე სვანეთში არაფერი გაკეთებულა. რაც შეეხება საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის პირველი წლების მუშაობას, ამაზე უნდა ვსთქვათ შემდეგი: შეუძლებელია იმის თქმა, რომ ამ ხანებში სვანეთში არაფერი გაკეთებულა, სრულებით არაფერით დადებითი მუშაობა იქ არ წარმოებულა; მაგრამ, სამწუხაროთ, იმ ხანების დადებითი მუშაობა მეტად მცირე იყო, და რაც იყო, ისიც კარგავდა ყოველივე მნიშვნელობას ხალხის თვალში, იმდენათ დადებითი მუშაობას სჭარბობდა მაშინ უარყოფითი მუშაობა. იმ ხანიდან დადებითი მუშაობის კვალი თითქმის არა სჩანს, სამაგიეროთ ამ მუშაობის უარყოფითი შედეგები დღემდისაც მოსპობილი არაა, და იმათი ლიკვიდაციაც არც თუ ისე ადვილია ჩვენთვის. ასეა თუ ისე, 1925 წ. იწყება სვანეთში შესამჩნევი გარდატეხა. ამას ადასტურებენ თვით სვანებიც, რომლებიც აცხადებენ, რომ, თუ მომავალშიაც მუშაობა წავიდა წინ ამგვარად, სვანეთის ხალხი ბედნიერი შეიქნება.

რაში გამოიხატება ეს გარდატეხა ანუ ეს ახალი ხანა სვანეთის ცხოვრებაში? არსებითად აქ მაინცა და მაინც ახალი, ან დიდი არაფერია. უწინარეს ყოვლისა აქ ხალხთან, გლეხებთან ხწორი მიდგომის საკითხზეა ლაპარაკი. საქმე აი რაშია: პირველ ხანებში სვანებს ორ-

გვარი ხელმძღვანელები მოეწოდნენ. აქ აღმოჩნდნენ ერთი მხრით ისეთი კომუნისტები, რომლებმაც ერთი დაკვრით მოინდომეს სვანების გაკომუნისტება—ესენი იყვნენ „მე-მარცხენე“ კომუნისტები, რომელთაც განზრახვები კეთილი ჰქონდათ, მაგრამ მუშაობის და ხალხთან მიდგომის მეთოდები უფარგისი და გამოუსადეგარი. ხალხს იმათი არა ესმოდა რა და იგი განზე გადგა. ზოგიერთ შემთხვევაში კი ვაბრაზდა. სრულებით სხვანაირი იყვნენ მეორე ჯგუფის „ხელმძღვანელები“. თუ პირველებს კეთილი განზრახვა მაინც ჰქონდათ და მხოლოდ მუშაობის და მიდგომის მეთოდები არ უფარგოდათ, სანაგიეროდ უკანასკნელნი მოკლებული იყვნენ ერთსაც და მეორესაც. ესენი იყვნენ ავანტიურისტები და პროვოკატორები, ან და პირდაპირ ბნელი ელემენტები, რომლებიც, სარგებლობდნენ რა თავისი მდგომარეობით, ხალხს აწუხებდნენ რეკვიზიციებით, კონფისკაციებით, ჯარიმებით და სხვადასხვა უკანონო გადასახადებით. და მერე ვინ ეპატრონებოდა ამ ძალით და უკანონოდ ჩამორთმეულ და წართმეულ ქონებას? რა თქმა უნდა არა ხალხი, არამედ თვით ეს არამზადები. ხალხი აღშფოთდა ასეთი მოქმედებით. შედეგები ყველამ კარგად იცის.

საჭირო იყო ორნაირი ზომების მიღება, რათა ყოველივე ამას ბოლო მოეღობოდა. პირველად, ბნელ და საეჭვო პირების განდევნა სვანეთიდან და იმათი პასუხისგებაში მიცემა და მეორედ, მუშაობის და ხალხთან მიდგომის მეთოდების ძირიანად შეცვლა.

აი ეს ზომები იქნა მიღებული, რამაც გამოიწვია საბჭოთა აპარატების გაწმენდა და გაჯანსაღება. ამ გარემოებამ ერთბაშად მოახდინა ხალხზე დიდი გავლენა. იგი დღეს ხმამაღლა აცხადებს: ახლა გავიგეთ, თუ რა ყო-

ფილა საბჭოთა ხელისუფლებათ. რა თქმა უნდა, ჯერ მხოლოდ პირველი ნაბიჯია ამ მხრით გადადგმული, ჯერ მხოლოდ დაწყებულია მუშაობა საბჭოთა აპარატის გასაუმჯობესებლად, მაგრამ ესეც დიდი საქმეა. ხოლო რაც ყველაზე უფრო სასიხარულოდ უნდა ჩაითვალოს, ეს ის, რომ გლეხებთან მიდგომამ მიიღო სწორი მიმართულება, რომ სამხედრო კომუნიზმის მეთოდები განდევნილია ხმარებიდან ან, ყოველ შემთხვევაში, იდევნება მაინც. ამან გამოიწვია ის, რომ ხალხი დღეს უკვე ნდობით უყურებს საბჭოთა ხელისუფლებას; და ეს მოხდა შედარებით სულ მცირე ხნის განმავლობაში, სულ ერთი წელიწადიც არ იქნება. მართალი უნდა ითქვას, სრული ნდობა რომ ჩამოვარდეს, ამისათვის კიდევ დიდი შრომაა საჭირო.

რაც შეეხება აღმშენებლობითი მუშაობას, სხვადასხვა დარგში, ჩვენ მოკლეთ უნდა ვუჩვენოთ აქ შემდეგზე. დავიწყეთ სწავლა-განათლებიდან:

ექვს გარეშეა, რომ სკოლის საქმეში ჩვენ გვაქვს ზემო სფანეთში დიდი გაუმჯობესება. უპირველეს ყოვლისა ყველა თემებში არსებობს ერთი ან ორი სკოლა; შენობები შედარებით საკმარისად კარგად შეკეთებულია, მოწაფეთა რიცხვი ერთი-ორად და ერთი-სამად გადიდებულია. არ ჰყოფნით მხოლოდ შენობები და მასწავლებლები. წელს იხსნება ბეჩოში პირველი შვიდწლედო. გარდა ამისა სვან-მოსწავლეების რიცხვი ქუთაისსა და, განსაკუთრებით, თბილისის საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში ასამდე აღწევს და მათი რიცხვი თანდათან გაიზრდება. გარდა ამისა მიღებულია ზომები, რომ ყოფილი სახელოსნო სახწავლებელი, რომელიც ბეჩოში არსებობდა და რომელიც დღეს დანგრეულია, — ისევ აღდგენილ იქნას. ამ სასწავლებელს უდიდესი მნიშვნელობა

დაურჩება სვანეთის ალორძინების საქმეში. ამიტომ მის აღდგენას უნდა მიექცეს სათანადო ყურადღება თვით სვანეთის მხრითაც. საჭიროა, რომ ამ საქმეში მათ დახმარება აღმოუჩინონ მთავრობას.

გარდა ამისა, სვანეთში ბევრია ობლები და საერთოდ უმწეო ბავშვები. აქამდე იქ არ იყო ბავშვების თავშესაფარი; მომავალი წლიდან მიღებულია ზომები, რომ ასეთი თავშესაფარი გაიხსნას ბეროშივე.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყოველგვარი სამოსწავლო ნივთები უფასოთ ურიგდება ბავშვებს.

მაგრამ, ყოველ ექვს გარეშეა, რომ შედარებით ყველაზე მეტი მიღწევა ზემო სვანეთში საექიმო დარგშია. ჩვენ გვაქვს იქ საავადმყოფო ორ ადგილას (მესტიაში და ბეროში) მუდმივი საწოლებით, დაახლოვებით 30—40 საწ., ქირურგიული და ტერაპევტიული განყოფილებებით და გარდა ამისა კიდევ ოთხი ამბულატორია—ანუ საექიმო პუნქტი ექიმებით, ბებია-ქალებით და ფერშლებით (მესტიაში, ბეროში, კალაში და ლახამულში). რა თქმა უნდა, ყველა ამ დაწესებულებებში ექიმობა და წამლობა სრულიად უფასოა. გარდა ამისა წელსვე დაწესდა მესტიაში პირველი ნორმალური აფთიაქი და პირველი კბილის საექიმო კაბინეტი. პირდაპირ გაცეხას ეძლევი, როცა ყოველივე ამას ხედავთ ასეთ მიყრუებულ და მოწყვეტილ მხარეში, როგორიც არის ზემო სვანეთი.

ამ მხრით ზემო სვანეთი შეიძლება წინ იდგეს ბევრ ჩვენ მაზრებზედაც. მხოლოდ შენობები არ უფარვით სვანეთის საავადმყოფოებს, მაგრამ ამ მხრითაც მიღებულია შესაფერი ზომები. ყოველ შემთხვევაში სვანეთის ექიმებს დღესაც შედარებით ბევრად უფრო კარგ შენობებში უხდებათ მუშაობა, ვინემ მაგ. ახალქალაქის მაზრის, სოფ.

კარზახის ექიმ-ქალს, რომელიც მე ვინახულებ წელს ზაფხულში. და ეს სოფელი გამონაკლისი არაა ახალქალაქის მაზრაში.

რა თქმა უნდა, საექიმო საქმის მოწყობას ზემო სვანეთში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სვანებისთვის. ზემო სვანეთიდან ხომ შეუძლებელია ცოტად თუ ბევრად სერიოზული ავადმყოფის საღმე გადაგზავნა საექიმოდ; მაშასადამე, ასეთი ავადმყოფი უნდა გამოესაღმოს სიცოცხლეს უექიმობის გამო. მაგრამ ეს გარემოება დღეს ზემო სვანეთში თავიდან აცილებულია. საერთოდ ამჟამად საბჭოთა ხელისუფლება აქცევს დიდ ყურადღებას სვანეთის ხალხის გაჯანსაღებას. სწორედ ამ მიზნით გაიგზავნა იქ წელს ზაფხულში **საექიმო ექსპედიცია**, შემდგარი სხვადასხვა საექიმო დარგის სპეციალისტ-პროფესორებისაგან. ამ ექსპედიციის მიერ შეკრებილი მასალები და მისი დასკვნები ჯერ გამოქვეყნებული არაა. ყველა ეს მასალები, იმედია, ფართოდ იქნება გამოქვეყნებული, ვისგანაც ჯერ არს პრაქტიკული ზომების მისაღებად. ჯერჯერობით კი შეიძლება ითქვას, რომ ჯანმრთელობის მხრით სვანეთში საჭიროა მთელი რიგი ზომების მიღება, მაგრამ ყველაფერი აქაც დამოკიდებულია გზის გაყვანაზე. თუ ეს განხორციელდება, მაშინ ამ დარგშიაც მდგომარეობის შეცვლა ადვილი იქნება.

კოოპერაციის საქმეც სვანეთში მხოლოდ წელს დაიწყო. ამა წლის 6 თებერვალს მესტიაში გაიხსნა ერთიანი მომხმარებელი საზოგადოება სახელწოდებით „**უშბა**“. განზრახულია ამ მოკლე ხანში ბერძენი გაიხსნას მისი განყოფილება.

თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს კოოპერაციის განვითარებას განსაკუთრებით ზემო სვანეთში, ამას თქვენ

დაათასებთ თუნდაც იმ ფაქტიდან, რომ ზემო-სვანეთში დღემდე არსად, არც ერთ სოფელში ერთი სავაჭრო დუქანიც კი არ ყოფილა. თვითონ სვანს თავისი ზურგიით უნდა ეზიდა თავის ოჯახისათვის საჭირო საქონელი, პური, მარილი, რკინეულობა, საპონი და სხვა. არც ერთ ადგილას ისე ვერ დააფასებენ კოოპერაციის წინშეწელობას, როგორც სვანეთში. სწორედ სვანეთისათვის კოოპერაცია მისწრებაა. არც მომხმარებელ და არც მწარმოებელ კოოპერაციას არსად არ ექნება ისეთი ნიადაგი, როგორც სვანეთში.

მთელი სვანეთი ადვილად შეიძლება ჩაებას კოოპერატიულ აღმშენებლობაში. მხოლოდ საჭიროა, რომ ამ თავიდანვე საქმე არ გაფუჭდეს, საჭიროა რომ თავიდანვე კოოპერაციამ ხალხის ნდობა დაიმსახუროს. სასიხარულოდ უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ ამ საქმეს სვანეთში სათავეში უდგას თვით სვანი, რომელსაც უმაღლესი განათლება აქვს მიღებული და რომელიც საქმის მცოდნეა. მაგრამ კოოპერაციას, როგორც საზოგადოთ ყოველივე საქმეს სვანეთში, განსაკუთრებულ პირობებში უხდება მუშაობა. მაგ., ფუთი საქონლის მიტანა სვანეთში ჯდება 3—4 მანეთი, და ეს მიტანაც შესაძლებელია წელიწადში დაახლოებით 3—4, ან დიდი-დიდი, 5 თვის განმავლობაში. დანარჩენი ხნის განმავლობაში მან უნდა შეინახოს თავი იმით, რაც მოტანილი აქვს. ამიტომ მას ესაჭიროება ცენტრის მხრით განსაკუთრებული ყურადღება და დახმარება. ეს ყურადღება და დახმარება ესაჭიროება სვანეთის კოოპერაციას განსაკუთრებით სისხის ვადის გაგრძელების მხრით. მე მგონია, ამას არ ესაჭიროება დიდი ახსნა-განმარტება, და რამდენადაც ვიცი, ამ მხრით მიღებულია სათანადო ზომები.

აშკარაა, კოოპერაციის სიკეთე რომ იგრძნოს სვანეთის ხალხმა, ამისთვის აუცილებლად საჭიროა, რათა კოოპერატივი გახსნილ იქნას ზემო სვანეთის თითოეულ თემში, ვინაიდან როგორც მესტია, ისე ბეჩო 50—100 ვერსით არიან დაშორებული ზოგიერთი თემებიდან და, რა თქმა უნდა, რომ ასეთ მანძილზე მდებარე სოფლები კოოპერაციისაგან შეღავათს ვერ იგრძნობენ.

კერამიკული ქარხანაც სრულიად ახალი საქმეა ზემო სვანეთში. თუ რა მნიშვნელობა აქვს ამ ქარხანას, ეს აშკარად სჩანს იქიდან, რომ სვანეთში დღემდე არ იცოდნენ თიხის ჭურჭლის ხმარება, არ იცოდნენ არც თიხის ჭურჭლის გაკეთება, არც კრამიტის და არც აგურის. კერამიკული ქარხანა, სადაც უნდა დამზადდეს ყველა ეს საგნები, უკვე მოქმედობს ამ წლიდან ბეჩოში. ზეღვათვალეიერე ეს ქარხანა და იქ დამზადებული საგნები. ქარხანა მხოლოდ ეხლა იწყებს მოქმედებას. მცოდნე კაცები, მოხელეები გამოწერილია თბილისიდან. ამ საქმეს დიდი მომავალი აქვს და დიდი სარგებლობის მოტანაც შეუძლია სვანეთისათვის. საჭიროა მხოლოდ, რომ ეს საქმე არ ჩაიშალოს, რადგანაც მას ბევრი დაბრკოლებები აქვს დასაძლევია.

არ შემიძლია არ აღვნიშნო აქ აგრეთვე ისეთი წვრილმანი ფაქტებიც, როგორიც არის, მაგ., კლუბების და თეატრების მოწყობა ზემო სვანეთში, ან პირველი მარტივი სალეწავი მანქანის მიტანა იქ. მართალია, ეს წვრილმანი საქმეა, მაგრამ ნიუხედავად ამისა, სვანეთისათვის ამ წვრილმან ფაქტებსაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ, რადგანაც ეს მხარე აქამდის ასე მოწყვეტილი და ჩამორჩენილი იყო და არის დღესაც.

აი ის მხარეები, რომლებზედაც მე საჭიროდ მიმაჩ-

ნია მკითხველების ყურადღების მიქცევა. მაგრამ სანამ საერთო დასკვნებს გავაკეთებდეთ, საჭიროა კიდევ აქვე სამი გარემოება აღვნიშნო, სახელდობრ შემდეგი:

ა) 4000—5000 სვანი სცხოვრობს აფხაზეთში, ლაღის რაიონში. ესენი გადასახლებულან იქ ზემო სვანეთიდან დაახლოებით ამ უკანასკნელი ოცი წლის განმავლობაში; გადასახლება აიძულა მათ ზემო სვანეთში მიწის უქონლობამ თუ სიღვიწროვემ. გადასახლებულები, როგორც გადმოგვცეს, იმყოფებიან მეტად გაჭირვებულ მდგომარეობაში, რადგანაც ადგილობრივი ხელისუფლება მათ ნაკლებ ყურადღებას აქცევს, ან სრულებით არ აქცევს. მათ არ მოეპოვებათ არც სკოლა, არც სხვა რამე კულტურული დაწესებულება. ერთი სიტყვით, განიცდიან დიდ შევიწროებას. ამ გარემოებას უნდა მიექცეს აფხაზეთის რესპუბლიკის მთავრობის ყურადღება.

ბ) სვანების ურთიერთობა მეზობელ მაზრებთან. სამწუხაროდ, ეს ურთიერთობა გამწვავებულა და არანორმალური სახე მიუღია ამ უკანასკნელ წლების განმავლობაში. ამ ურთიერთობის ნიადაგზე ბევრ გაუგებრობას აქვს ადგილი, რის გამო იჩაგრებიან სვანები. როგორც ვიცით, სვანები სამუშაოდ დადიან სხვადასხვა მაზრებში, ლეჩუმში, რაჭაში, ქუთაისის და შორაპნის მაზრებში და სხვაგანაც. უკანასკნელ დროს ისინი სამუშაოს ნაკლებად ან სრულებით ვერ პოულობენ. არის შემთხვევები სვანების შეურაცხყოფის, როგორც სიტყვით, ისე შეხებითაც. ამას ჰქონებია ადგილი, მაგ., ლეჩუმის მაზრაში. ქუთაისის მაზრაში ხელისუფლების ზოგიერთ წარმომადგენლების უყურადღებობით და დაუდევრობით რამდენიმე სვანი, სამუშაოს საძებნელად ჩამოსულნი, სიცოცხლეს გამოსალმებიან. ერთად ერთი გასამართლებელი საბუთი ცუდი განწყო-

ბილეებისა სვანებთან ჰქონებიათ რაჭის მაზრის სოფ. ღე-
ბის მცხოვრებლებს, რომლებსაც სვანებს უშვულის თე-
მიდან 1918 წელს მენშევიკების რჩევით მოუტაციათ
186 საუკეთესო ხარი. ამის გამო მათ შორის ჩამოვარდნილა
მტრული დამოკიდებულება. სვანებს ეს მოქმედება კანო-
ნიკრად მიუჩნევიათ და ხარები არ დაუბრუნებიათ. და
მას შემდეგ სვანები ფეხს ვეღარ ადგამენ არა თუ ღებ-
ში, არამედ მთელ რაჭის მაზრაში. მოგზაურობის დროს
ჩვენ ჩაგვყვა რაჭის მაზრაში რამდენიმე სვანი. ეს იყო
პირველი შემთხვევა 1918 წლის შემდეგ. ჩვენ შევეცადეთ
სვანების და ლეხლების მორიგება, ძველი ცოდვების და-
ვიწყება, ძაჟრად ერთმანეთისთვის ხელის გაწოდება. ღე-
ბელები პირველად თუმცა უარზე იყვნენ, მაგრამ შემდეგ
თანხმობა გამოაცხადეს და მოგვცეს სიტყვა, რომ ამიე-
რიდან ისინი შეეცდებიან სვანეთთან კარგი განწყობი-
ლება იქონიონ. მე დარწმუნებული ვარ იმაში, რომ ღე-
ბელები შეასრულებენ თავის დაპირებას.

გ) სვანებს ძველთაგან შერჩენილი აქვთ მრავალი
ისეთი ჩვეულებები, რომლებმაც არა თუ დაკარგეს ყო-
ველივე მნიშვნელობა, არამედ დღეს ისინი ხალხს პირდა-
პირ ზიანს აყენებენ. ასეთებია: სისხლის აღება შურის-
ძიების ნიადაგზე, ქალის მითხოვება მშობლების მიერ თი-
თქმის ძეძუმწოვარ სასიძოზე ქალის სურვილის წინააღ-
მდეგ, კვირაში უქმობა. 3 სამნახევარი დღე და სხვადა-
სხვა. უნდა ითქვას, რომ ეხლა სვანები უკვე. გრძნობენ,
რომ ეს ჩვეულებები აღარ ეგუებიან დღევანდელ პირო-
ბებს. მაგრამ ნათქვამია, ჩვეულება რჯულზე უმტკიცე-
სიარ, და მასთან ბრძოლა ადვილი საქმე არაა. ამ ჩვეუ-
ლებებს აღმოუჩნვრის მხოლოდ სვანეთის კულტურული და
ეკონომიური აღორძინება, ე. ი. სვანეთის საწარმოო ძალ-

თა განვითარება. აშკარაა, რომ ეს ერთბაშად არ მოხდება. ყოველ შემთხვევაში საჭიროა, რომ სვანეთში მომუშავე ორგანოებმა გააძლიერონ მუშაობა მანვე ჩვეულებათა წინააღმდეგ, მაგრამ რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა მიმართონ რეპრესიულ ზომებს, თუმც ზოგიერთ შემთხვევაში ასეთი ზომების ხმარებაც აუცილებელი იქნება. ასე, მაგ., შურისძიებისთვის სისხლის აღების ნიადაგზე საჭიროა დამნაშავეს სასტიკად დასჯა. ამას ითხოვენ თვით სვანებიც საჯარო მიტინგებზე, რომლებიც ჩემი ყოფნის დროს იქნენ გამართული სვანეთის სხვადასხვა ხეობებში.

ამით ვათავებ ჩემ მოკლე შენიშვნებს სვანეთის შესახებ. ყველა ამით მხოლოდ პრაქტიკული ხასიათი აქვთ. რა დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ აქედან?

1) ის ღონისძიებები, რომლებიც საბჭოთა ხელისუფლებამ იხმარა სვანეთში ამ უკანასკნელ წლის განმავლობაში, მეტად მიზანშეწონილი გამოდგენ; იმათ მოყვა შედეგად დიდი გარდატეხა სვანებში საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ, იმათ მოუპოვეს ხალხში საბჭოთა მთავრობას დიდი ნდობა და ასწიეს ხალხის თვალში ეს მთავრობა. მაშასადამე, მუშაობა სვანეთში შემდეგში უნდა გაგრძელდეს ამ ღონისძიებათა ნიადაგზე.

2) სვანეთში სიმდიდრენი ჯერ სრულიად ხელუხლებელი და გამოუყენებელია, გარდა ტყისა, რომელიც სამშუხაროდ, პირდაპირ მტაცებლური წესით იფლანგებოდა წინედ და იფლანგება დღესაც. სვანეთში დიდი მომავალი აქვს მესაქონლეობას და მესაქონლეობის ნაწარმოებს,—რძეს, ყველს, ერბოს, ხორცს, ტყავს და სხვ.; შემდეგ მეფუტკრეობას, ხე-ტყის წარმოებას, მადნების დამუშავებას, საკურორტო საქმეს და სხვ. და სხვ.

3) სვანეთში არ განვითარებულა ხელოსნობა და ხე-

ლოსნური წარმოება. სვანეთში თქვენ ვერ იპოვნით ერთ ხარაზსაც. აქ არ იცოდენ თიხის კუჩქოვულობის კეთება, არ იცოდენ ვაჭრობა. უნდა ვიფიქროთ, რომ სვანი ყველა ამ ხელობას ზიზლით ჟუჟურებდა და თავისთვის მათ დამამცირებლად სთვლიდა. აუცილებლად მიღებული უნდა იქნას ზომები, რომ ხალხმა შეისწავლოს სხვადასხვა ხელობა, ღურგლობა, ხარაზობა, მჭედლობა და სხვ. ამ მიზნით უნდა აღდგენილ იქნას სახელოსნო სასწავლებელი, რომელიც წინედ ბეჩოში არსებობდა და რომლის შენობა ამჟამად დანგრეულია და ნივთები გატაცებული; ამავე მიზნისთვის უნდა გაძლიერდეს და განვითარდეს კერამიკული ქარხანა ბეჩოში, რომლის საფუძველი მიმდინარე წელს ჩაიყარა, უნდა დაარსდეს ქალებისთვის ქრა-კერვის სკოლა და საფეიქრო სახელოსნო.

4) ყველა ღონისძიებათა სათავეში უნდა დაყენებულ იქნას გზატკეცილის გაყვანა ზემო სვანეთში. ესაა მთელი სვანეთის საერთო სურვილი. ამის გარეშე შეუძლებელი იქნება სხვა ღონისძიებათა განხორციელება სვანეთში. ბოლოს მაინც სვანები უნდა გამოვიდნენ ისტორიული განვითარების ასპარეზზე და დაუახლოვდნენ განათლების და კულტურის ცენტრებს.

5) სვანეთში გზატკეცილის გაყვანა სასარგებლო იქნება არა მარტო სვანეთისთვის, ის სასარგებლო იქნება მთელი რესპუბლიკისათვისაც. სვანეთის ბუნებრივი სიმდიდრე გამოყენებულ იქნება, რა თქმა უნდა, არა ერთ-ბაშად, არამედ თანდათან. უპირველეს ყოვლისა გამოყენებული იქნებიან სვანეთის მდიდარი საძოვრები და სათიბები, როგორც ადგილობრივი მესაქონლეობის განსავითარებლად, აგრეთვე ზაფხულობით სხვა მაზრებიდან მიდენილ საქონლისათვის. წარმოების სხვა დარგების გან-

ვითარებაზე სვანეთში, რაც შეძლებას მოგვცემს იქ საზღვარგარედ გასატანი საგნები დავამზადოთ,—აქ მე აღარ გავჩერდები.

6) ჩვენ ვიცით, რომ ბევრი მეტად პესიმიზტურად უყურებს სვანების მომავალს, ე. ი. უიმედობას გამოსთქვამენ მათ მომავალ ბედზე. რა თქმა უნდა, ასეთ უიმედობას საფუძველი აქვს, თუ მხედველობაში მივიღებთ სვანების წარსულს და აგრეთვე დღევანდელ მდგომარეობასაც, როცა სვანეთი მოკლებულია ეკონომიური განვითარების და კულტურული აღორძინების ელემენტარულ პირობებს, როცა ის თითქო ჩაკეტილია კავკასიონის მთაგრეხილის უზარმაზარ მთებს შუა და იქიდან გამოსავალი არა აქვს. მაგრამ თუ ეს პირობები გამოიცვლება, თუ დღევანდელი უმწეო მდგომარეობა გზის უქონლობის მხრით თავიდან აცილებული იქნება, მაშინ ჩვენ სრული საფუძველი გვექნება და გვაქვს განვაცხადოთ, რომ სვანეთს და სვანეთის ხალხს დიდი მომავალი აქვს, რომ ხალხი, რომელიც დღეს იჩენს ასეთ დიდ სურვილს განათლების შესაძენად და კულტურის შესათვისებლად, ძლიერ წინ წავა. მაგრამ ყველა ამის უზრუნველყოფა სვანებისათვის ძალუძს მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლებას.

აქედან აშკარაა, რომ თუ არ ოქტომბრის რევოლიუცია, თუ არ საბჭოთა ხელისუფლება, სვანებს სულ მოკლე ხანში არ ასცდებოდა სრული გადაშენება ან მოსპობა.

ასეთია ჩემი დასკვნები.

მე ვათავებ.

დარწმუნებული ვარ იმაში, რომ ჩემი შენიშვნები სვანეთზე და სვანებზე და ის დასკვნები, რომლებიც მე აქედან გამომაქვს, დაინტერესებენ როგორც თვით სვა-

ხებს, ისე სხვებსაც, ე. ი. საერთოდ ჩვენ მშრომელ მასას მაგრამ, რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში მარტო დაინტერესება არ კმარა. ჩვენ ზომ პრაქტიკულ საქმეებს და პრაქტიკულ ღონისძიებებს ვეხებით. საჭიროა გამოხმაურება, საჭიროა კრიტიკული შეფასება ამა თუ იმ ღონისძიებების, რომლებზედაც აქ ლაპარაკია.

მე ვცდილობდი გამეგო თანამედროვე სვანის სულისკვეთება, მისი მთავარი მოთხოვნილებანი და გასაქირი და შეძლებისდაგვარად პასუხი გამეცა ყველა ამაზე. სვანებს გარდა დაახლოვებით ასეთსავე პირობებში იმყოფებიან აგრეთვე ხევსურები. მაგრამ მათ შორის, ყოველ შემთხვევაში, საკმარისად დიდი განსხვავებაა; ხევსურების შესახებ ჩვენ ცალკე მოგვიხდება ლაპარაკი. ეხლა კი ვლაპარაკობ მხოლოდ სვანებზე. რასაკვირველია, ჩვენი მთავრობა კარგად გრძნობს, რომ ის ამ შემთხვევაში მეტად ძნელ და მეტად დიდ ამოცანებს ისახავს განსახორციელებლად, და მარტო მისი ძალები აქ საკმარისი არ იქნება, თუ მან მუშათა და გლეხთა ფართე მასები არ დააინტერესა მასში მონაწილეობის მისაღებად. ზევით მე ერთ ადგილას ვამბობ, რომ კარგი იქნებოდა, რომ ან სვანეთში, ან ტფილისში შესდგეს საზოგადოება, კომიტეტი ან რაიმე საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, რომელიც მთავრობის გვერდით მოაწყობს საზოგადოებრივ დიხმარებას იმ ღონისძიებათა განსახორციელებლად სვანეთში, რომლებზედაც ჩვენ აქ ვლაპარაკობთ, და პირველ ყოვლისა იქ გზა-ტყევილის გასაყვანად.

მაგრამ აქვე ვაყენებ საკითხს კიდევ სხვანაირად. დეე, ასეთი საზოგადოება თუ კომიტეტი შესდგეს. თუ საქმიანი იქნება,—ის სარგებლობას მოიტანს. მე ბევრად უფრო მიზანშეწონილად მიმაჩნია, რომ ტფილისის რე-

მელიმე დიდმა მუშათა უფრედმა, როგორც მაგ., რკინისგზის სახელოსნომ, იკისრავს შეფობა ხვანეთზე. აშკარაა, რომ სულ სხვაა შეფობა რომელიმე ახლო მდებარე სოფელზე და სულ სხვაა სვანეთზე შეფობა. ამ წინადადებას მე ფრიად დიდ მნიშვნელობას ვაძლევ და დეე, მას ნურავინ ახირებულ წინადადებათ ნუ ჩასთვლის. ჩვენ მუშათა და გლეხთა რესპუბლიკაში ხელმძღვანელობა ხომ მუშებს, ქალაქის პროლეტარიატს ეკუთვნის. ეს ლენინის სიტყვებია. მაგრამ მისულან სვანეთში როდისმე ჩვენი მუშები თავისი ინაიციატივით, ადგილობრივ პირობების გააანალიზებდნენ, თუ იქ მათ რაიმე მობილიზაციის გამო არ გზავნიდნენ და ისიც ალბათ მეტად იშვიათად? მე ვამბობ, რომ არა. და აი მე ვამბობ, რომ ჩვენმა მუშათა ორგანიზაციებმა ცოტა უფრო შორს გადაიტანონ თავისი მუშური სული ისეთ მივარდნილ და მივიწყებულ ადგილებში, როგორიც არის სვანეთი, დაათვალიერონ, თუ რა ხდება იქ, როგორ, რა პირობებში უხდება იქ ცხოვრება გლეხ-კაცობას, და თავისი დასკვნები, თავისი საღი მოსაზრებები გააცნონ მუშების ფართო მასებს. ეს მეტად სასარგებლო იქნება ხელისუფლებისათვის.

მეტია ლაპარაკი იმაზე, თუ რა დიდ გავლენას და რა დიდ შთაბეჭდილებას მოახდენს თვით სვანებზე იქ მუშების ორგანიზაციების წარმომადგენლების მისვლა. ეს იქნება სწორედ ის, რასაც ცოცხალ პროზაგანდას უწოდებენ.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

